

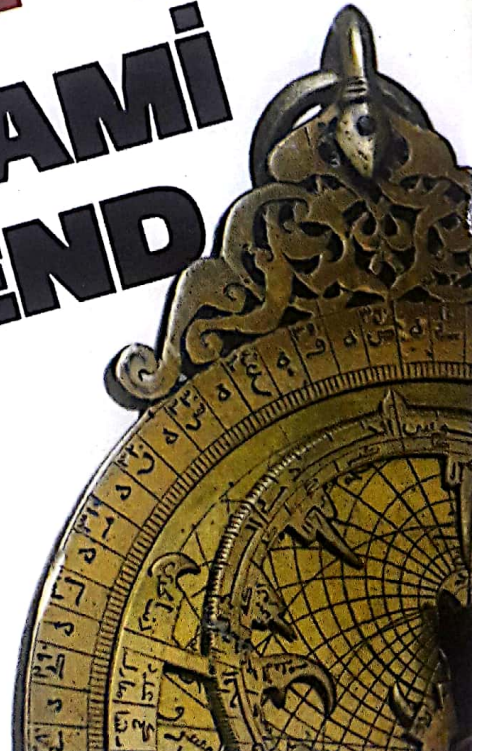
EFSA
KİTAP
HEDİYE

BATI
KAYNAKLARINA GÖRE

İSLAM MEDENİYETİ

İSMAİL HAMİ
DANIŞMEND

derin
tarih

İsmail Hami DANIŞMEND

(1889-1967)

4151

Danışmendoğulları Beyliği'nin kurucusu Danışmend Gazi'nin soyundan gelen İsmail Hami Danışmend, Türk tarihi ve Türk dili sahasında 30'u aşkın eser kaleme almış velut bir tarihçidir.

Şam İdâdîsi'nden mezun olduktan sonra İstanbul'a gelmiş ve Mekteb-i Mülkiye'de işe başlamıştır. Memuriyetin kendisine göre bir meslek olmadığına karar vererek Maliye Mekteb-i Âlîsi'nde Yakınçağ tarihi hocalığına başlamış, İstanbul'un işgali yıllarında *Memleket* gazetesinde yazılar yazmıştır. Sivas Kongresi'ne İstanbul delegesi olarak katılan Danışmend Milli Mücadele'nin ardından resmî görevlerden uzak durmuş, bütün me-saisini tarih araştırmalarına teksif etmiştir.

Fransızca, Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen, Almanca, Latince ve Sümerceyi de okuyup anlayabilen İsmail Hami Danışmend 12 Nisan 1967'de vefat etti ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedildi.

Danışmend'in en önemli eseri *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'dir.

Eserlerinden bazıları şunlardır:

İstanbul Fethinin İnsani ve Medeni Kıymeti, Fâtih'in Hayatı ve Fetih Takvimi, Garb Menba'larına Göre Eski Türk Seciyye ve Ahlâkı, Garb Menba'larına Göre Eski Türk Demokrasisi, Garb Menba'larına Göre Garb İlminin Kur'an-ı Kerîm Hayranlığı, Türklük Meseleleri, Ali Suavi'nin Türkçülüğü, Sadrazam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmî ve Hususi Vesikalara Göre 31 Mart Vak'ası.

İsmail Hami Danişmend

**BATI KAYNAKLARINA GÖRE
İSLAM MEDENİYETİ**

**derin
tarih**

İÇİNDEKİLER

- Biz Garplı mıyız? ● 7
- Bir İlim Dini ● 11
- Kâğıt: Kültürün Taşıyıcısı ● 16
- Rönesans: İslâm Medeniyetinin Hatırası ● 22
- Ortaçağ'ın İlk Hekimleri ● 27
- Tibbin Sultanı: İbn-i Sinâ ● 34
- Sıfırın İcadı ● 39
- Matematiğin Gelişimi ● 43
- Rönesans Müslümanların Eseri mi? ● 47
- Astronominin Doğuşu ● 52
- Musikinin Kaynağı ● 56
- Donkişot'un Arapçası ● 60
- İslamın Minaresi, Hristiyanlığın Çan Kuleleri ● 65
- Doğudan Batıya Kelimelerin Yolculuğu ● 72

-I- BİZ GARPLI MIYIZ?

Dünyanın üç kıtasını fethedip dördüncüsüne el attığımız ve milli şahsiyetimizi temsil eden bir medeniyet kurup düşmanlarımızı bile imrendirdiğimiz devirlerde sarsılmaz bir üstünlük şuurumuz vardı. Bizi tarihin tahtına çıkarıp asırlarca dünyaya hâkim vaziyette tutan en mühim kuvvetimiz, bütün Türklüğe eşsiz bir gayret veren o milli şuurumuzdu. Güzel sanatlarımızda, edebiyatımızda, tarihimizde, mimarimizde ve hatta birçok örf ve adetlerimizde o mukaddes şuurun sonsuz tezahürleri gözler kamaştırırdı. Nihayet Avrupa'nın bile kabule mecbur olduğu "Türk üstünlüğü" muahedelere (antlaşmalara) bile geçmiş ve beynelmilel (uluslararası) bir düstur (temel kural) olmuştu.

Tereddi ve inhitatımız (Yozlaşma ve gerilememiz), işte bu muhteşem üstünlük şuurumuzun nihayet sarsılıp zayıflamasıyla başlamış oldu. O sarsıntı devam ettikçe varlığımızın muazzam binası içerden, dışardan mütemadiyen yıkıldı. Maddi ve manevi bünyemiz küçüldükçe her şey bize bizden büyük görünmeye başladı. Asırlarca bütün dünyayı kendimize dar gördükten sonra, nihayet en küçük düşmanlarımızı bile büyütme, bütün yabancı milletlere hürmet ve haşyetle (korkuyla)

bakıp hayran olmaya ve bizden olmayan her şeyi kendimizden üstün tutmaya başladık! Bilhassa on dokuzuncu asrın başlarından itibaren milli ruhumuza hâkimiyetini her gün artıran “aşağılık duygusu” işte böyle teşekkül etti (oluştı). Nihayet “üstünlük şuurumuz” gibi “aşağılık duygumuz” da tekâmül ve inkişafın (gelişmenin) son merhalesine erdi ve bize kendi benliğimizi unutturdu ve hatta inkâr ettirdi. Bu hazin merhalenin bize milli, tarihi ve hatta coğrafi hüviyetimizi unutturan en acı tezahürü (göstergesi) “Garplılaşma”, “Garpçılık” ve “Garplılık” iptilasıyla (tutkusuyla) ortaya çıktı.

Biz “Garplı” mıyız? Gülünç olmayı göze almadan öyle bir iddiada bulunabilir miyiz? Orta Asya’dan kalkıp yakın şarka gelmiş şarklı bir millet değil miyiz?

Coğrafyayı inkâr etmeden Avrupalı olduğumuzu nasıl iddia edebiliriz? Büyük Asya’dan Küçük Asya’ya gelip yerleşmiş ve yerlileşmiş bir kitle değil miyiz?

Üstünlük şuuru devrindeki atalarımızın haklı bir istihfaf (küçük görme) ile “Frenk” dedikleri Avrupa ırklarından mıyız? Tabii değiliz! Biz Asya’nın bütün dillerine destan olmuş muhteşem Türk ırkına mensubuz.

“Batı” dediğimiz Avrupa, Ehl-i Salip (Haçlı) zihniyetiyle lekeli Hıristiyan Avrupa’dır. Biz Hıristiyan mıyız? Tabii değiliz! Bin yıldır Müslümanız ve İslâm’ın başına geçip onu hem müdafaa eden, hem genişleten iki büyük milletten biriyiz.

Bu vaziyete göre biz cihet (yön) itibariyle “Şarklı”, kıta itibariyle “Asyalı”, ırk itibariyle “Türk” ve din itibariyle “Müslüman” bir millet olduğumuzu nasıl unutabilir veyahut inkâr edebiliriz? Fakat ettik ve etmekteyiz: Tarihimizi istihfaf ettik (küçük gördük); atalarımızı Şarklı ve Asyalı diye hor gördük; niçin bizden evvel Garplılaşmadılar diye tenkit ettik; nihayet medeniyeti alafrangalık zannedecek derekelere düşerek İslâmiyet’e “çöl kanunu” dedik! Bunları inkâr edebilir miyiz?

Unutmamalıyız ki, fert için tabiiyet değiştirmek ne demekse, millet için de hüviyet değiştirmek o demektir.

Azamet devrimizde bizim silah kuvvetiyle mahvedileme-

yeceğimizi anlayan Avrupa'nın mutaassıp Hristiyan müelliflerinden birçokları Türk milletinin ancak "Batılılaştırılmak" suretiyle imha edilebileceğine hükmetmişler ve eserlerinde bu noktayı büyük bir ehemmiyetle tebarüz ettirmeye (göstermeye) çalışmışlardı. Bunların içinde nadir olmakla beraber, ırkî ve milli meziyetlerimizi takdir edenler de vardı. Bilhassa on dokuzuncu asırdan itibaren körü körüne Garplılaşmaya başladığımızı gören bu gibi garplı dostlarımız bizi ikaz edecek ihtarlarda bile bulunuyorlardı. Mesela meşhur Ehl-i Salip müverrihi (tarihçisi) Michaud'un "Correspondance d'Orient" külliyyatının ikinci cildinin 1833 Paris baskısının 302'nci sayfasında işte şu tüyler ürpertici ihtara tesadüf edilir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden kuvvetlenmesini temenni edip bizim medeniyetimizin o bünyeye hulûl edebileceğine (nüfuz edeceğine) hükmedenleri müteessir edecek (üzecek) nokta, bu medeniyetin Türk seciye (karakter) ve kabiliyetiyle imtizacına katiyen imkân olmadığını görmektir. Müslümanların bizim anladığımız medeniyet seviyesine ermeleri için son derece tefessüh etmelerinden (bozulmalarından), kendi örf ve âdetleriyle dini ananelerini kat'i surette unutmalarından başka çare olmadığını söylemek gayet doğru olur. Öyle bir fedakârlığa mâl olmuş bir medeniyet, barbarlıktan bin beter değildir de nedir?"

Eğer milli benliğimizi büsbütün yok olmaktan kurtarmak istiyorsak, şunu bilmeliyiz ki "Garp Medeniyeti" demek, Garbın bir örf ve adet halitası (karışımı) değil, ilimleriyle sanatlarından mürekkep bir kültür mecmuası demektir ve onun da Garpla ve Garplılıkla hiçbir alakası yoktur. Çünkü her şeyden evvel bir İslâm eseridir ve bu muhteşem İslâm kültürünün teşekkülünden de, Hint âlimlerinden Asaf Feyzi'nin Fransızca nüshası 1956'da neşredilmiş olan "Conferences sur l'İslâm" ismindeki eserinin 18'inci sayfasında söylediği gibi, Türklerle İranlıların hissesi diğer Müslüman milletlerin hepsinden fazladır. Bugünkü Garbın bütün ilimleri, o işte farkında bile olmadığıımız İslâm kültürünün mahsulleridir. Bu nokta, bilhassa

on dokuzuncu asırdan beri Garp âlimlerinin bütün teferruatıyla tespit ve itiraf ettikleri bir hakikattir. Eğer bugünkü Garp medeniyetinden İslâm ilimleri kaldırılacak olsa, atom sanayi derhal durur, tayyareler (uçaklar) yere düşer, fabrikalar işlemez olur, bankalar derhal kapanır ve hastaneler mezarlık haline gelir! Bundan sonraki yazılarımızda vesikalarıyla gözden geçireceğimiz bu ilmî hakikat karşısında, örf ve âdet bakımından “Garpçılık” gayretini bir medeniyet hamlesi zannetmenin milli hüviyet değiştirmekten başka bir netice vermeyeceğini artık anlamak mecburiyetindeyiz.

Bize lazım olan şey, Garba intikal etmiş olan kendi ilimlerimizi bir an evvel oradan toplamaya çalışmaktan başka bir şey değildir. Herhalde unutmamalıyız ki; biz geriledikçe kendimizi kaybedip Garplılaştık; şimdi ancak ilerledikçe kendimize gelip Şarklılaşabileceğiz. Çünkü Garp medeniyeti hakikatte Şark medeniyetidir.

-II- BİR İLİM DİNİ

Yeryüzünde insanlığı ilme sevk eden ve ilim tahsilini ibadet sayan yegâne (tek) din, İslâm dinidir. Bu bakımdan İslâmiyet'e "İlim Dini" denilmelidir. Müslümanların ırklar, milletler ve fertler arasında mutlak bir müsavat (eşitlik) ilan etmiş olduğu halde, Kur'an-ı Kerim yalnız âlimle cahili müsavi (eşit) tutmamış ve bu kat'i hükmünü Zümer suresinin 9'uncu ayetinin şu ulvî ibaresiyle insanlığa ilan etmiştir:

"Bilenlerle bilmeyenler hiç müsavi olur mu?"

Bu yolda yığınlarla hadis de vardır. Bunların içinde ilmi teşvik eden bazıları şöyle sıralanabilir:

"İlim herkesi, ibadetse ancak abidi (kulu) alakadar eder."

"Bir saat düşünmek, yetmiş sene nafie ibadet etmekten evlâdır."

"Sofu ile âlim arasında yetmiş derece vardır."

"Cahil sofu, değirmenin eşiği gibidir."

İşte bundan dolayı İslâm'ın ulu Peygamberi, ilim tahsilini tuttuğunu şu muhteşem hadis-i şeriflerle ifade buyurmuşlardır:

"İlim Çin'de bile olsa gidip tahsil edin!"

"Beşikten mezara ilim tahsil edin!"

“Evlâdın babadan alacağı en kıymetli miras, iyi bir tahsildir.”

“Tahsil, hem kadın için hem erkek için mecburîdir.”

“İlmimi artırmayan güne lanet olsun!”

“Her gün seviyesi yükselmeyenin vay geldi başına!”

“Tahsil, cihâd-ı mukaddestir.”

“İlim tahsil edin: Zira tahsil, bizim düşmanlarımıza karşı silahımızdır.”

“İlim talibi, İslâm'ın desteğidir.”

“İhtiyar, gencin önüne oturup ders almaktan utanmamalıdır.”

“Dünyada illim neşri kadar takdire şayan hayrat olamaz.”

“İlimler hazinelerdir; sualler de onların anahtarlarıdır.”

“Âlim ol, yahut âlimlerin talebesi, yahut dinleyicisi veyahut dostu ol; fakat beşinci bir vaziyette bulunmamaya dikkat et! Çünkü mahvolursun!”

Hakiki ilim adamlarının İslamiyet'teki kıymet ve ehemmiyetini hiçbir devirde ve hiçbir cemiyette misli görülmemiş derecelere yükselten hadislerin en meşhurları da şöyle sıralanabilir:

“Âlime hürmet eden Allah'a hürmet etmiş olur.”

“Âlimlere hürmet eden, bana hürmet etmiş olur.”

“Âlimlere hürmet edin! Çünkü onlar Allah'ın nazarında yeryüzünün büyükleridir.”

“Ümmetimin âlimlerine hürmet edin! Çünkü onlar yeryüzünün yıldızlarıdır.”

“Ümmetimin âlimleri Benî İsrail Peygamberleri ayarındadır.”

“Âlim, yeryüzünde Allah'ın mu'temedidir.”

“Âlimler Peygamberlerin varisleridir.”

“Âlim, yeryüzünde kudret-i ilahiye'nin (ilahî kudretin) mümessilidir. Onun aleyhinde bulunan mahvolur.”

“Bir âlimin ölümü, bütün bir milletin ölümünden daha büyük bir kayıptır.”

“Cahiller içinde bir âlim, ölümler içinde bir diri demektir.”

“İlminden istifade edilen âlim, bir zahitten evlâdır.”

“İlim, rütbesi en büyük rütbedir.”

“Âlimden yüksek hiçbir şey yoktur. Zira hükümdarlar alelade faniler hakkında hüküm verirler; âlimler ise hükümdarları da muhakeme ederler.”

“Âlimin uykusu, cahilin ibadetinden evlâdır.”

“Âlimlerin mürekkepleriyle şehitlerin kanı tartıldı ve birincisi ikincisinden ağır geldi.”

“Âlimleri sık sık ziyaret etmek, ibadet yerine geçer.”

“Her şeyin bir yolu vardır, cennetin yolu da ilimdir.”

“Daima bildiğiniz şeylere ait kitaplar yazınız.”

İşte bunlardan dolayı şu hadis-i şerif mucibince İslâmiyet’te:

“İlim, men edilemez.”

Çünkü diğer bir hadise göre:

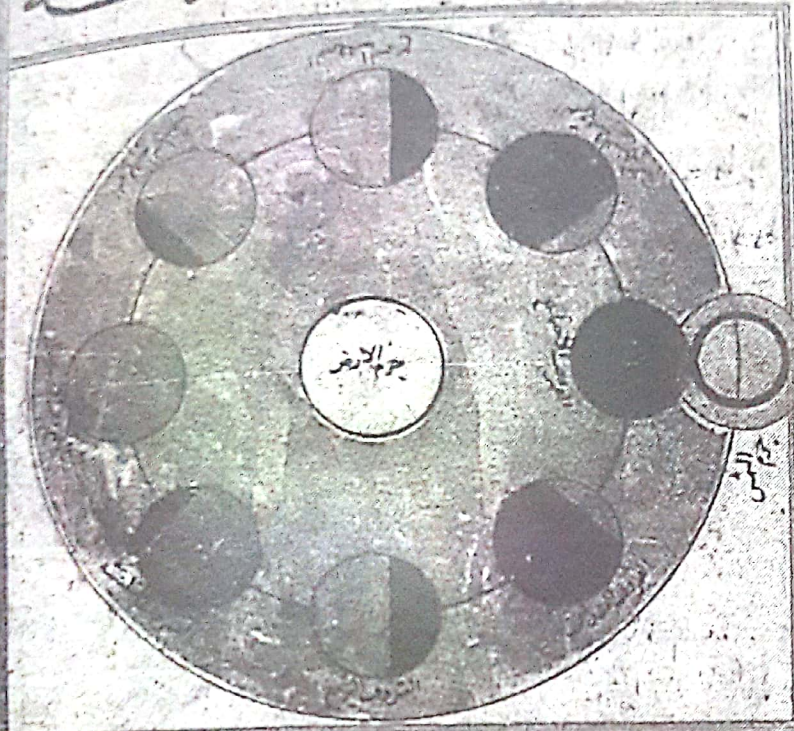
“Cehaletten müthiş fakirlik olamaz.”

Bundan on dört asır evvel Şarkta işte böyle bir ilim dini doğup dünyayı aydınlatmaya başlarken, yedinci asrına girmiş olan ilim ve fikir düşmanı Hıristiyanlık, garbı koyu bir cehalet karanlığı, hatta “Obscurantisme” denilen karanlıkçılığı içinde tutuyor ve ilmi men edip âlimleri cezalara çarparak İslâm’ın aydınlığına karşı asırlarca sürececek bir mücadele devrine giriyordu. Mesela 15.-16. asırlarda yaşamış olan Lehli Copernic (Kopernik), İslâm ilminden aldığı feyiz ile dünyanın döndüğünü tespit ettiği zaman, Hıristiyan karanlıkçılığına karşı büyük bir suç işlediğini hissettiği için kanaatini ölünceye kadar bir sır gibi saklamak mecburiyetinde kalmış ve “De Revolutionibus Orbium Celestium” isimdeki meşhur eseri ancak 70 yaşında öldüğü gün neşredilip ortaya çıkabilmişti. Fakat bu bedbaht eser on sekizinci asra kadar kilisenin men ettiği kitaplar listesinde kaldı. 16.-17. asırlarda yaşayan büyük İtalyan âlimi Galileo de Kopernik’i teyit eden eserinden dolayı yetmiş yaşında Engizisyon mahkemesine verilmiş, “Kitab-ı Mukaddes”e mugayir (aykırı) bir eser yazdığından dolayı ilmi davasını dizüstü ret ve inkâra mecbur edilmiş ve kendi kendini

resmen tekzip eden sözlerini açık sesle söylerken hafif sesle de dünyanın her şeye rağmen döndüğünü “E pur si muove!” yani, “Bununla beraber dönüyor!” diyerek kendi vicdanına ilan edip durmuştur. Zavallı Galileo’nun çektiği ceza bundan ibaret değildi: Ölünceye kadar bir eve kapatılıp hürriyetinden mahrum yaşatıldı ve 74 yaşında öldüğü zaman da cenazesi Hıristiyan mezarlığına gömdürülmedi. Bütün bunlara rağmen, tecrübî (fizik) ilminin müessisi (kurucusu) sayılan bu bedbaht adam Hıristiyan karanlıkçılığının elinden ucuz kurtulmuş demektir. Çünkü kendisinden bir müddet evvel 15inci asır da Kopernik nazariyesine istinaden kâinatta birçok dünyalar bulunduğunu ve bu dünyaların ruhu da Allah olduğunu ileri süren meşhur İtalyan filozofu Jardano Bruno, Roma Engizisyon mahkemesinin kararıyla diri diri yakılarak idam edilmişti.

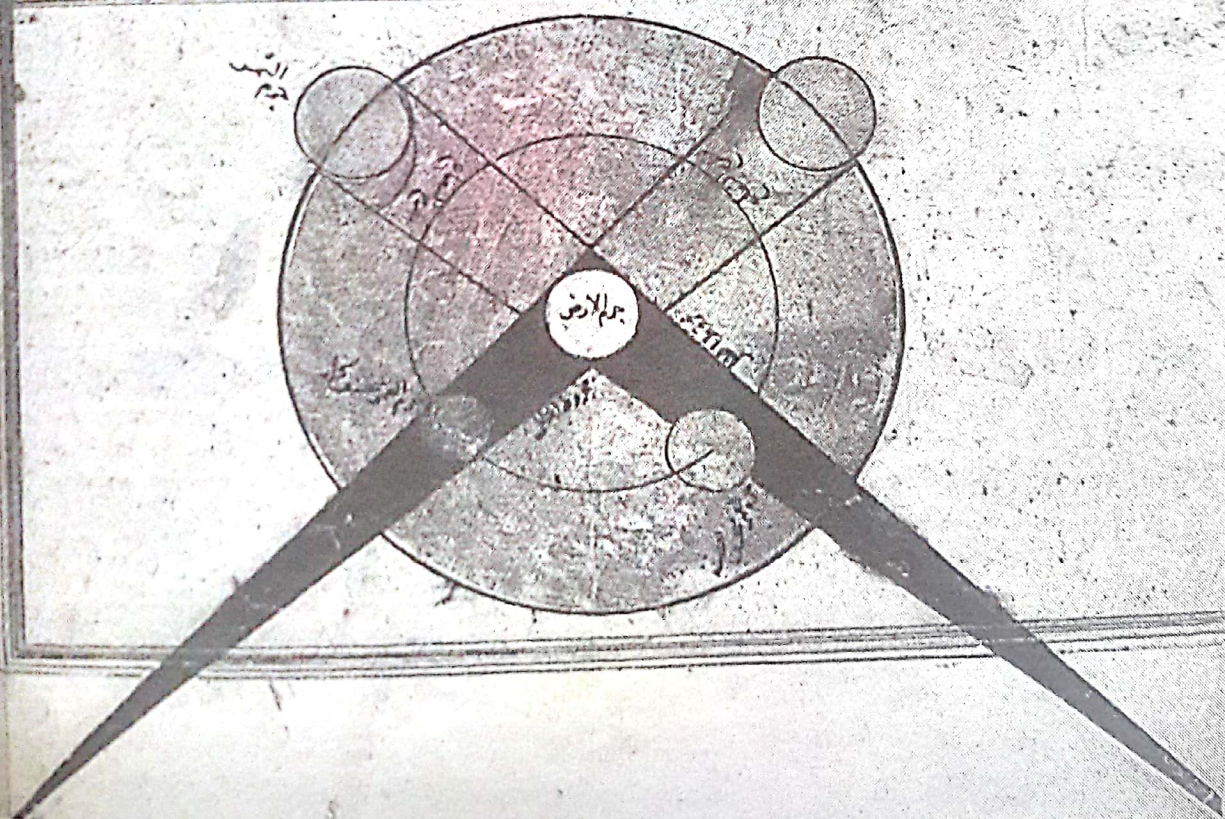
Şark’tan doğan ilim dininin aydınlığı Garp Hıristiyanlığının bu feci karanlığını ve karanlıkçılığını tedricen ortadan kaldırdığı için bugünkü dünya medeniyeti bundan sonra gözden geçireceğimiz Garp âlimlerinin ifadeleriyle de sabit olduğu gibi nihayet bir İslâm eseri olarak teşekkül etti. Yani insanlığı Garp değil, Şark kurtardı.

الارض اذا صار في مقياس الشمس بخزون وبعودا للوضع ومن صورته

فصل في خسوف القمر
شمس توسط الارض بينه وبين الشمس فاذا
كان القمر في إحدى نقطتي الارض والارض
وغيره عند الاستقبال توسط الارض
بينه وبين الشمس يقع في ظل الارض باعدته دائرة
مسطحة الارض لان للخطوط الشعاعية التي
تخرج من الشمس الجسم الارض لا يكون متوازية
فاذا اتصلت بحيط الارض وتفرقت في الجهات
فلذلك عند نقطة فيحصل ظل الارض على شكل
المخروط فاذا لم يكن القمر عرض عن ذلك السروج
عند الاستقبال وقع كله في جرم المخروط
فتمسك كله ويكون له مكث وان كان

له عرض فيجف بعضه وربما يمس جرم القمر بخروط الظل فلا يقع فيه شيء وذلك اذا كان عرض القمر سائيا بالصف مجموع
القطر من اعلى قطر القمر وقطر الظل فاذا كان اقل من نصف القطر يجف بعضه ومن صورته

Kazvinî'nin Acaibü'l Mahlukat'ından Güneş ve ay tutulmalarını gösteren bir sayfa

-III-

KÂĞIT: KÜLTÜRÜN TAŞIYICISI

İptidai (İlkel) ve karanlık Garp-Hıristiyanlığının umumî kültür bakımından biraz aydınlanmaya başlaması, Miladın 10-14. asırları arasında dört yüz yıla yaklaşan uzun bir devri işgal etmiş şaşılacak bir vaziyettir. Bunun sebebi, fikirle ilmin yegâne intişar (yayılma) vasıtası olan kâğıdın o zamanki Avrupa'da mevcut olmamasıdır. İptidai Garp âlemi kâğıdı da, kâğıtçılık sanayiini de Şarktan almış ve ancak işte bu sayede o karanlık âlem biraz aydınlanmaya başlamıştır. Hem medeniyet tarihinin, hem İslâm tarihinin bugünkü Garplı âlimleriyle mütehassısları (uzmanları) bu meselede müttefiklerdir.

Evvelâ şu noktayı tespit edelim: Asırlardan beri bütün dünyada kullanılan ve bütün ilimlerin teşekkül ve tekâmülünde âmil (esas) olan kâğıt, bir İslâm icadıdır. Beşeriyetin (İnsanlığın) kültür tarihinde en büyük inkılap sayılan bu icattan evvel Sümer medeniyetinde "Tablet" denilen tuğla, eski Mısır'da kamıştan yapılmış "Papyrus" ve Yakın Şarkın diğer taraflarında da dana, koyun, keçi ve ceylan derilerinden istihsal edilen (üretilen) "Parchemin=Tırşe" kullanılmıştır. Lisaniyat (Filoloji) âlimlerinden Albert Dauzat'ın "Dictionnaire Etymologique" isimindeki eserinin 1938 Paris baskısının 530. say-

fasında Yunancanın "Mısır Kamışı" manasına gelen "Papuros" kelimesinin "Papyrus" şeklinde Latinceye geçmiş olduğundan ve Latincenin "Bergama Kâğıdı" manasına "Pergamena Charta" tabirinin de on birinci asırda Fransızcaya "Parchemin" şeklinde girdiğinden bahsedilir. İşte bundan da anlaşılacağı gibi "Parşömen" eski Anadolu'da icat edilmiş ve başka memleketlere oradan yayılmıştır. Fakat Mısır kamışıyla hayvan derisinden yapılan bu ilk kâğıt taslakları süs eşyası kabilinden pek nadir ve gayet pahalı şeylerdir; ilmin onlar üzerinde teşekkül ve intişarı ile bundan dolayı mümkün olamamıştır. Uzak Şarkta Çinlilerin ipek kozasından istihsal ettikleri bir nevi kâğıt vardır: Miladın 105 tarihinde nispeten geç ortaya çıkan bir kâğıt da çok pahalı olduktan başka, ipek kozasıyla ipekçilik sanayii o zaman Çin'le Orta Asya'ya münhasır (özgü) olduğu için Garp memleketlerinde tamamıyla meçhul bir nesnedir. Daha sonraları Semerkant Türkleri de ipek yerine ketenden kâğıt istihsal etmişlerse de, onlar da ucuza mâl edememişlerdir.

Bu vaziyete göre, İslâm medeniyeti ortaya çıkıncaya kadar beşeriyet düşündüğünü ve bildiğini kaydedecek bir vasıttan mahrum yaşamış demektir.

İslâmiyet'in insanlığı öyle hayatî bir vasıtaya nasıl kavuşturmuş olduğunu Paris İslâm Enstitüsü Profesörlerinden Jaques Risler 1955'te neşredilen "La Civilisation Arabe" isimdeki eserinin 170-171. sayfalarında işte şöyle anlatır:

"İslâmiyet'in Avrupa'ya getirdiği en hayırlı nimetlerden biri de kâğıt olduğunda hiç şüphe yoktur. Dana vesaire derilerinden yapılan tirşe ile parşömenin yerini tutacak bir hamur yapmak üzere keten dövme sanatını Arapların Semerkant'ta öğrenmiş oldukları malumdur. Ondan sonra ketenin yerine el-Cezire ile Mısır'da pek bol yetişen pamuğun ikamesini (yer değiştirmesini) düşündüler. İşte bunun üzerine kâğıtçılık sanayii süratli ve fevkalade bir inkişaf (gelişme) gösterdi. Bunun sebebi, ilmî malumat (bilgi) iktisabının (kazanımının) başlıca zarurî şartı olan kitap imalatını, kâğıdın son derece kolaylaştırmış olmasıydı. Kâğıt, kültürün inkişaf aleti olmak itibariyle onun mad-

dî şeraitini (şartlarını) temin etmiş olur; hakikate varmak için zarurî olan fikrî faaliyetin de daimi surette kendini taşıyacak bir nakil vasıtasına ihtiyaç vardır.

Parşömen yahut papirüsten yapılmış kitapların fiyatı, tamammülerini (yaygınlaşmasını) son derece tahdit edecek (sınırlandıracak) kadar yüksek olmak itibariyle, hiçbir mübalağa korkusuna kapılmamak şartıyla denilebilir ki, ucuz kâğıdın ortaya çıkması yeni bir devre başlangıç teşkil etmiştir. Bununla beraber, yeni icadın Garba dayanması için çok zaman geçmesi lazım geldi, kâğıdın dünyaya dağılmasından bir mebde (başlangıç) noktası teşkil edecek olan Semerkant fethi 712 tarihindir. İlk imalathane ancak 794 tarihinde Bağdat'ta kurulabildi. Ondan sonra sıra Mısır'a geldi ve orada da 900 tarihinde imalata başlandı. Onu da nihayet 1100 tarihinde Fas takip etti. Avrupa'nın hakiki kâğıt üzerine yazılmış en eski vesikası Sicilya Kralı Roger'ın karısı tarafından 1109'da Yunanca ve Arapça yazılmış bir emirnamedir. Hakikatte ise on ikinci asırda Garbi Avrupa'nın ihtiyacını, Endülüs'ün Xativa fabrikası temin ediyor ve Şarkî Avrupa da muhtaç olduğu kâğıdı doğrudan doğruya Şarktan alıyordu. Kâğıt imalatı usulü gittikçe İspanya'dan Fransa'ya ve Sicilya'dan İtalya'ya geçti."

Medeniyet tarihi mütehassıslarından (uzmanlarından) Will Durant'ın "Histoire de la Civilisation" külliyyatının "L'Age de la Fol=İman Çağı" serisinin Fransızca nüshası 1952'de Paris'te neşredilen birinci cildinin 304'üncü sayfasında İslâm icadı olan kâğıdın iptidai ve karanlık Garba hangi tarihlerde nasıl geçmiş olduğu işte şöyle anlatılır:

"İslâm âleminde ilk kâğıt imalathanesi Miladın 794 tarihinde Harun Reşid'in vezirinin oğlu olan El-Fazl tarafından Bağdat'ta açıldı. İmalat usulü Araplar tarafından Sicilya ile İspanya'ya sokuldu ve oradan da İtalya ile Fransa'ya geçti. Milattan sonra 105 tarihlerinden itibaren Çin'de kullanıldığını gördüğümüz kâğıdı 707 tarihinde Mekke'de, 800 tarihinde Mısır'da 950'de İspanya'da, 1100'de Bizans'ta, 1102'de Sicilya'da, 1228'de Almanya'da ve 1309'da da İngiltere'de görüyo-

ISMATİ HAKKI DANIŞMANSI
ruz. Bu yeni icat her gittiği yerde kitap imalatını kolaylaştırdı. Yakubî'nin izahına göre kendi devrinde, yani 891 tarihinde Bağdat'ta yüzden fazla kitapçı dükkânı vardı."

Bütün ilimlerle beraber kâğıtçılığın da inkişafı sayesinde İslâm âleminin umumî ve hususî kütüphaneleri içinde Avrupa'nın bütün kütüphanelerinin mecmuundan (toplamından) daha zengin olanlar bile vardı. Will Durant aynı sayfada bu mühim noktayı da şöyle anlatır:

"Meşhur müverrih (tarihçi) El-Vakîdî öldüğü zaman 600 sandık kitabı kaldı; bunların her biri iki kişinin taşıyabileceği kadar ağırdı. Onuncu asırda yaşayan Sâhib ibni İbâd gibi ümeranın (üst düzey yöneticilerin) tek mil (bütün) Avrupa kütüphanelerinde bulunanların mecmuuna muadil (denk) sayıda kitapları vardı."

Cezayir Üniversitesi Fransız profesörlerinden E. F. Gautier'nin "Moeurs et Coutumes des Musulmans" isimindeki eserinin Paris baskısının 249-250. sayfalarında şu izahata (açıklamaya) tesadüf edilir:

"Ucuz kâğıt olan pamuk kâğıdını bizim Garba Müslümanlar sokmuşlardır. Miladın 12. asrında Endülüs'ün Xativa fabrikası Garbî Avrupa'nın ihtiyacını temin etmiştir. Şarkî Avrupa ise "Charda damascena=Şam kâğıdı" tabirinin de delalet ettiği veçhile (gösterdiği gibi) ihtiyacını doğrudan doğruya Şarktan tedarik ediyordu (sağlıyordu). O devir, Arap kütüphanelerinin azamet (ihtişam) devriydi."

Arap müelliflerini (yazarlarını) me haz ittihaz eden (kaynak olarak kullanan) Gustave Le Bon der ki:

"Kurtuba'daki halife ikinci El-Hakem'in kütüphanesinde altı yüz bin kitap vardı ve bunların kırk dördü yalnız kataloğa aitti."

Yine Le Bon sözüne şöyle devam etmektedir:

"O tarihten dört yüz sene sonra beşinci Charles, Fransa krallık kütüphanesinde dokuz yüz ciltten fazla eser toplayamamıştı."

İşte bu muazzam kütüphanelerin mevcudiyeti İslâm mede-

niyetindeki ilmî vesaitin (vasıtaların) fazladan bir delilidir.

Yine aynı müellif 250. sayfasında İslâm kâğıdının yeni bir medeniyet devri açmış olduğunu söyledikten sonra şu neticeye varmaktadır:

“Hulasa (Özetle), parşömeni ortadan kaldırmış olan kitap kâğıdını Müslümanlar icat etmişlerdir. Eğer İslâm medeniyetinin kitap, barut ve pusula gibi mirasları elinin altında bulunmasaydı, bizim Rönesans’ın nasıl bir şey olacağını biraz göz önüne getirmeliyiz.”

Bundan sonra da Libri’nin Gustave Le Bon tarafından da iktibas edilmiş olan şu meşhur sözü kaydedilmektedir:

“Tarihten Müslümanları silerseniz, ilmî Rönesans’ımız asırlarca geri kalmış olur.”

Kâğıt gibi matbaacılık da o karanlık Garba İslâm medeniyetinden geçmiştir. Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden Risler yukarıda bahsettiğimiz “La Civilisation Arabe” isimdeki eserinin 171. sayfasında bu tarihi hakikati şöyle anlatır:

“Kumaşların üstüne tahta kalıplar basma usulünü Haçlıların Mısır’da öğrendikleri ve Mısırlıların çoktan beri vakıf oldukları bu sanatın da Avrupa’da matbaacılığın teşekkülünde amil olduğu muhakkaktır. O sırada aynı sanat Endülüs’te çok ileri gitmişti. Kurtuba’da Abdurrahman’ın kâtibi, resmî vesikaları henüz mekanizması keşfedilememiş olan iptidaî bir matbaa sayesinde teksir ediyordu (çoğaltıyorlardı). Bu münasebetle şunu da hatırlatmak lazımdır ki, daha akıllı davranmış olan Cenevizler, on üçüncü asırda banknotların elle dizilen harflerle tab’ı (basılması) sırrını İran hazinesinin iflası üzerine ortadan kalkmasından evvel işte oradan getirmeye muvaffak olmuşlardı (başarmışlardı).”

Princeton Üniversitesi profesörlerinden Philip Hitti’nin Tahran Üniversitesi sabık (eski) profesörlerinden Maurice Planiol tarafından “Pecis d’Histoire des Arabes” ismiyle Fransızcaya tercüme edilen eserinin 1950 Paris baskısının 147. sayfasında da yazı kâğıdının Avrupa’ya İslâmiyet tarafından ithal edilmiş olduğundan bahsedildikten sonra, şu izahat verilmek-

tedir:

"Fransa ilk kâğıt imalathanelerini gayet haksız olarak iddia edildiği gibi Haçlıların Şarktan avdetine (dönüşüne) değil, Endülüs'e medyundur (borçludur). Bu sanat işte oradan bütün Avrupa'ya yayılmıştır. Abdurrahman'ın kâtiplerinden biri resmî evrakı evinde yazdıktan sonra hususî bir teksir (çoğaltma) dairesine yollamak itiyadındaydı (alışkanlığındaydı). Bu tab (baskı) dairesi herhalde bizim mekanizmasını bilmediğimiz iptidai bir matbaa mahiyetindeydi; resmî evrak hükümet memurlarına işte oradan tevzi edilirdi (dağılırdı)."

Yalnız ilmin tespit ve neşir (yayılma) vasıtaları olan kâğıtla matbaacılık değil, bundan sonra yine Garp vesikalarına istinaden (dayanarak) gözden geçireceğimiz bütün yeni ilimler karanlık ve karanlıkçı Garba hep Şarkın muhteşem İslâm medeniyetinden intikal etmiş ve dünyanın bugünkü seviyesi sırf işte o sayede vücuda gelebilmiştir.

-IV- RÖNESANS: İSLÂM MEDENİYETİNİN HATIRASI

Bugünkü dünya medeniyetinin kurulmasını temin eden İslâm ilimlerinin karanlık ve aşağılık Garba nasıl aksetmiş olduğunu Garp âlimlerinin kendi ifadeleriyle tespiti başlamadan evvel, iki mühim noktanın tavzihine (aydınlatılmasına) mecburuz:

1. Hıristiyanlık taassubuyla Ehl-i Salip zihniyetinin devamından ve aynı zamanda ırkî hislerin tesirinden dolayı Garp milletleri İslâm medeniyetinden aldıkları ilimlerin menşei ve menbaini (kökeni ve kaynaklarını) itirafa asırlarca yanaşmak istememişler ve hatta o kadarla da iktifa etmeyerek (yetinmeyerek) İslâmiyet'i mütemadiyen istihfaf etmişlerdir (küçümsemişlerdir)! İşte bundan dolayı ilim sahasında o büyük hakikatin itirafına bilhassa on dokuzuncu asırdan itibaren başlanabilmiştir. Mesela ömürlerini İslâm ilimlerini ve Garp medeniyetinin teşekkülünde bu ilimlerin amil olduğunu tetkike hasretmiş olan Sedillot'ların o husustaki himmetleri ilim tarihine aksedecek kadar mühimdir. Bunlardan L. P. E. A. Sedillot'nun "Materiaiaux pour Servir a l'Histoire comparee des Sciences Mathematiques Chez les Grecs et le Orientaux" isimindeki meşhur eserinin 1845-1849 Paris baskısının birinci

cildindeki mukaddimenin 3-4. sayfalarında İslâm kültürünün azametinden bahsedilirken, karanlık Garp Hristiyanlığının onu istihfafına da işte şöyle temas edilmektedir:

“Dokuzuncu asırdan on üçüncü asra kadar dünyanın en geniş edebiyat dairelerinden birinin teşekkül etmiş olduğu görülmektedir; birçok kültür mahsulleriyle kıymetli keşifler fikrî faaliyetlerin ne mükemmel olduğunu gösterdikten başka, Hristiyan-Avrupa üzerindeki tesirlerini de hissettirmek suretiyle Müslümanların her hususta bizim hocalarımız olduğu hakkındaki telakkiyi haklı göstermiş sayılabilir. Bir taraftan Ortaçağ tarihi hakkında paha biçilemeyecek kıymette vesikalar, seyahatnameler ve hayırlı bir icat olan kamusu’l-a’lamlar, diğer cihetten misli görülmemiş sanayi ile muazzam bir tertip ve inşa eseri olan binalar ve Güzel Sanatlar sahasında da birçok mühim keşifler sıralanır: Çok uzun zamanlar istihfaf etmiş olduğumuz bu camiayı artık gözlerimizde büyütmesi icap eden şeyler bunlardır.”

Bu haklı ve güzel itirafın sahibini takip eden diğer Sedillot, yani L. A. Sedillot da “Historie Generale des Arabes” isimindeki eserinin 1877 Paris baskısının birinci cildinin birinci sayfasındaki şu hakikati ilk söz olarak tespit etmektedir:

“Müslümanları ve onların bütün Orta Çağ boyunca yeni medeniyet üzerine icra ettikleri tesiri unutulmaya mahkûm etmekte herhalde hususî bir kast olsa gerektir.”

Bu Garp nankörlüğünün sebeplerinden bir de İslâm inhitatının (gerilemesinin) eski muhteşem devirlerimizi unutturacak dereceleri bulmuş olmasında gösterilir; Cezayir Üniversitesi profesörlerinden E.F.Gautier’nin “Moeurs et Coutumes des Musulmans” isimindeki eserinin 1955 Paris baskısının 235. sayfasında bu nokta şöyle izah edilmektedir:

“Gözlerimizin önünde İslâm’ın bugünkü hali bulunduğu için, biz onu medeniyetin en esaslı amili tasavvur etmekte güçlük çekiyoruz.”

Aynı müellif, aynı eserinin 251. sayfasında da Garp nankörlüğünün ırkî cephesini şöyle anlatır:

“Rönesans’ın ilk kekeleme anları öyle bir devre tesadüf etti ki, barbarlıktan uyanmakta olan Avrupa, İslâm medeniyetine bitkin bir hürmetle bakmaktaydı. Taklidine imkân olmayan bu örnek karşısında cesaretini kaybeden Garbın kolları sarkıyordu. Herhalde biz bugün de tamamıyla aksine bir ifrata (aşırılığa) düşüyoruz. Irkî dalaletlere (sapkınlığa) dayanan bu sersemce nankörlüğümüzden dolayı kendi kendimizi ne kadar ayıptasak yeridir.”

Yine aynı menbain (kaynağın) 282. sayfasında da şu satırlara tesadüf edilir:

“Bizim Rönesans’ımız İslâm medeniyetinin hatırasını çabuk unuttu; hâlbuki onlara karşı çok büyük minnetleri vardı. Buna rağmen klasik eski çağa çılgınca ve mahviyetle (alçakgönüllülükle) bağlandı. Bu tercih, nankörlükten başka bir şey olmamakla beraber mazur görülebilir; çünkü derin sebepleri tamamıyla seçilebiliyor. Yunanla Roma’nın Garp medeniyeti o derin manasıyla biz Garplılar için Müslümanların Şark medeniyetinden çok daha kolay anlaşılabilir bir şeydi.

Muazzam bir mazinin varisi ve yeryüzünün en eski medeniyetinin mümessili olmak korkunç bir şeydir: İslâm’ın şanlı mazisiyle bugünkü aşağılık halinin tarifi ise budur.”

Hıristiyan Garbın bu tarihî nankörlüğü bilhassa on dokuzuncu asırdan beri, tedricen (yavaş yavaş) azalmakta ve birçok büyük müellifler bugünkü Garp medeniyetinin hakikatte Yunan-Roma kültüründen değil, doğrudan doğruya İslâm medeniyetinden doğmuş olduğunda artık ittifak etmektedir.

2. Dikkat edilecek mühim bir nokta vardır. Avrupa’da İslâm medeniyetinden umumiyetle “Arap Medeniyeti” şeklinde bahsedilir ve hatta İslâm tarihine de çok defa “Histoire des Arabes=Arap Tarihi” denilir. Bunun sebebi, İslâmiyet’in menşei Arabistan ve Kur’an’ın lisanı da Arapça olmasıdır. İşte bundan dolayı “Arabe” kelimesi gittikçe “Müslüman” mefhumunu (kavramını) da ifadeye başlamıştır. Buna mukabil (karşılık), Osmanlı İmparatorluğu’nun azamet devrinde yazılmış eserlerde de İslâmiyet “La Religion des Turcs=Türk Dini” ismiyle

anılmış, fakat inhitat devrimizden itibaren bu isim artık unutulmuştur. "Arabe" kelimesinin bugün hala "Müslüman" manasına kullanılmasıdaki mahzuru (sakıncayı) nazar-ı itibara (gözönüne) alan Garp müellifleri, İslâm medeniyetinin ırkî ve milli manasıyla bir Arap medeniyeti olmadığını ehemmiyetle (önemle) tebarüz ettirmektedirler (göstermektedirler). Mesela medeniyet tarihine ait külliyyatıyla meşhur Will Durant "Histoire de la Civilisation" külliyyatı "L'Age de la Foi" serisi, François Voudou'nun birinci cilt Fransızca tercümesi, 1952 Paris baskısının 305. sayfasında bu mühim noktayı şöyle anlatır:

"Fatihler öyle bir müsamaha (hoşgörü) gösteriyorlardı ki, o sırada Arapçayı dünyanın en edebî ve en ilmî lisanı haline getirmiş olan şairler, âlimler ve filozoflar içinde Arap kanından olanlar ancak küçük bir ekalliyet (azınlık) teşkil ediyordu."

Arthur Pellegrin'in "L'İslam dans le Monde" isimindeki eserinin 1950 Paris tabının 92. sayfasında da şu izaha tesadüf edilir:

"Eğer Arap münevver kütlesi (aydınları) yalnız kendi imkânlarına bırakılmış ve işgal edilen memleketlerin yeni mühtedilerinden feyz almış olmasaydı, belki de o kadar ileri gidemez ve o kadar yükselmezdi. Yunan-Latin kültürüyle son derece meşbu (dolu) olan o yeni Müslümanlar Arap fikriyatına usul, vuzuh ve derin tetkik itiyatlarını soktular; Kur'an tefsiri, bundan geniş bir nispette istifade etti: Çünkü malum olduğu veçhile, Kelâmullah'ın mukaddes metni her türlü fikir hamlelerinin ilham kaynağı idi. İşte bununla da sabittir ki, Kur'an-ı Kerim esas itibariyle insan fikrinin en yüksek nazariyelerini beslemeye kâfi gelecek fikirlerle hislerden mürekkep bir servet ihtiva etmektedir."

Profesör Gautier'nin yukarıda bahsettiğimiz "Moeurs et Coutumes des Musulmans" isimindeki eserinin 230. sayfasında, "Bedevî aşiretlerde medeniyet tohumları yoktur" denildikten sonra 231. sayfasında da İslâm medeniyetinin ihtida etmiş gayri Arap (Arap olmayan) milletlerin müşterek (ortak) eseri olan Şark medeniyeti olduğundan ve Arap kavminin işte bu

medeniyete ancak zemin hazırladığından bahsedilir.

Bu yazılarımızın birincisinde de söylediğimiz gibi Hint âlimlerinden Asaf Feyzi'nin Fransızca nüshası 1956'da neşredilmiş olan "Conferences sur L'İslâm" isimindeki eserinin 18. sayfasında İslâm medeniyetinin teşekkülünde en fazla Türklerle İranlıların amil oldukları tespit edilmiştir.

Bundan sonra İslâm ilimlerinin karanlık Garba nasıl akse-dip bugünkü dünya kültür ve medeniyetinin işte o sayede nasıl kurulmuş olduğunu Garp âlimlerinin kendi ifadeleriyle tespiti çalışırken onların metinlerinde sık sık tesadüf edilen ve mecazî manasıyla kullanılan "Arabe" kelimesini işte bu vaziyetten dolayı "Müslüman" şeklinde tercüme etmek mecburiyetindeyiz.

-V- ORTAÇAĞ'IN İLK HEKİMLERİ

Hıristiyan Garbın bazı meşhur müellifleri Hicret'in 114 ve Milad'ın 732 tarihinde Fransa'daki Poitiers muharebesinde (savaşında) İslâm ordusunun başında bulunan Endülüs Valisi Abdurrahman İl-Gafikî'ye karşı Hıristiyan ordusunun başında Charles Martel'in muzaffer olması (galip gelmesi) cehlin ilme karşı zaferi şeklinde tarif edip Avrupa için bunun büyük bir felaket olduğunu, çünkü o felaket olmasaydı İslâm fütuhâtının (fetihlerinin) o karanlık Garbı daha o zamandan itibaren muhteşem kültür ve medeniyetiyle tenvir etmiş (aydınlatmış) olacağını yana yakıla anlatırlar. Tıpkı bunun gibi, ilk İslâm ordularının Bizans'ı fethedip Avrupa'ya geçememiş olmalarından ilim ve medeniyet namına müteessir (üzgün) olan Garp müellifleri de vardır. Bunlar Hicret'in 34-165 ve Milad'ın 655-782 tarihleri arasında Emevilerle Abbasilerin İstanbul'a karşı giriştikleri beş seferin neticesiz kalmış olmasını Garbın bir an evvel aydınlanmasına mani olmuş bir vaziyet şeklinde tasvir etmektedirler; mesela Emmanuel Berl'in "Les Impostures de L'histoire" isimindeki eserinin Paris baskısının 104. sayfasında İslâmiyet'in sekizinci asırdaki ilmî ve askerî üstünlüğünden bahsedilirken bu nokta şöyle izah edilir:

“Arap rakamlarıyla Garbın bilmediği ve İslâmiyet’ten öğrendiği Cebir ilmi, Cami’-i Ömer’in ve ondan sonra da Fas Camii’nin inşası İslâm kültürünün ihtişamını göstermeye kâfi idi. O zaman İslâmiyet yalnız kuvvet değil, aynı zamanda fikir demekti. Eğer Müslümanlık Bizans’ta muzaffer olsaydı, Tuna, Rhin, Meuse ve Oise boylarından bütün Avrupa’ya kıymeti aşikâr bir siyasî sistemle beraber daha dört asır boyunca kâinatın en parlak medeniyeti vaziyetini muhafaza edecek bir kültür sokmuş olacaktı.”

İslâmiyet’in işte o ilk asırlarında bütün Avrupa’yı fethedememiş olması Garbın medeni kalkınmasını bir müddet geciktirmiş olmakla beraber, Müslüman ordularının kifayetsizlik (yetersizlik) yüzünden temin edemedikleri fütuhâtı nihayet İslâm ilimleriyle sanatlarının temin etmiş olduğundan bugünün Garp âlimleri müttefiktir. Bu ilimlerin başında yüce Peygamberimizin en çok ehemmiyet verdikleri ve üstün tuttukları tıp ilmi gelir.

Garb Tıbbının Menşei Olan İslâm Tıbbı

Eski çağ tıbbının müessisi (kurucusu) sayılan ve isminin baş harfi nedense hala reçetelerin başına yazılan Hippocrate (Hippokratis)’e mukabil, yeni tıbbın vâzıı (kurucusu) da şahsiyetinden ayrıca bahsedeceğimiz muazzam İslâm allamesi (bilgini) İbn-i Sinâ’dır. Fakat İslâm tıbbının tarihinde Avrupalıların “Avicenne” dedikleri İbn-i Sinâ’yı yetiştirmiş olan bir ilk devir vardır ki, bunun menşei (kökeni), tababet sahasına ait hadislerden mürekkep olan “Tıbb-ı Nebevî”ye dayanır. Mesela Buharî ve Müslim gibi en büyük muhaddislerin (hadis alimlerinin) müttefikan (hemfikir olarak) kaydettikleri şu hadis-i şerif işte o cümledendir:

“Bir yerde veba olduğunu işitirseniz oraya girmeyiniz ve eğer bulunduğunuz yerde zuhur etmişse (ortaya çıkmışsa) oradan çıkmayınız.”

Sirayet (Bulaşma) ve karantina meselelerini bir vecize şeklinde tespit eden bu muhteşem hadis gibi insanı hayretler için-

de bırakan yüzlerce tıbbî hadis İslâm tababetinin (tıp ilminin) menşei gösteren Garp tetkikatı (araştırmaları) mühim bir yekûn (toplam) tutacak kadar ilerlemiştir. Mesela Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden Jacques C.Risler'in "La Civilisation Arabe" ismindeki İslâm medeniyeti tarihinin 1955 Paris baskısının 176'ıncı sayfasında başlayan "Tıp" faslında şu izahata tesadüf edilir:

"Müslümanlar tababette en yüksek mevkii işgal edip beş asırdan fazla dünya tıp ilminin başında bulunmuşlardır. Hazret-i Peygamber'in bir hadisine göre tababetle ilahiyat, ilmin en esaslı şubeleridir. Hazret-i Muhammed'den intikal eden tıbbî hadisler takriben (yaklaşık) üç yüzü bulmaktadır. Bunlar "Tıbb-ı Nebvî" ismindeki eserler külliyyatında toplanmıştır. Bu tıp esasları umumiyet itibariyle yemeklerde kanaat ve itidal (orta yol) tavsiye etmekte ve hıfzıssıhhaya riayeti (hijyene dikkat etmeyi) mecburî tutmaktadır. Hem mahirane (ustaca) hem şairane bir şekilde tedvin edilmiş (toplanıp kitap haline getirilmiş) olan bu hadisler halk tababetinde hâlâ büyük bir mevki işgal etmektedir. 622'den 661 tarihine kadar süren Hicret ve Hulefâ-yı Râşidîn (Dört Halife) devirlerindeki hekimler daha o zamandan yaralara pansuman yapma sanatını, dağıtmayı, kan almayı ve hacamat tatbikatını biliyorlardı."

Hippocrate, Galien, Rufus vesaire gibi eski Yunan tıp âlimlerinin Arapçaya tercüme edilen eserlerinin İslâmiyet sayesinde Garba intikal ettiğinden bahseden Profesör Risler, aynı eserinin 177-178. sayfalarında da İslâm tıbbının o eski Yunan eserlerinden değil, Müslüman hekimlerin kendi tetkikleriyle tecrübelerinden doğmuş olduğunu da şöyle anlatır:

"...Biraz sonra âlim seleflerini (önceki âlimleri) bir tarafa bırakarak eski Yunanlıların hiç bilmedikleri yollara koyuldular ve bu suretle tıbbın terakkisine (ilerlemesine) büyük bir nispette iştirak ettiler (katıldılar). Sabırlı, sebatkâr (kararlı) ve inceden inceye müdekkik oldukları için tıbbî müşahedelerini hiç yorulmadan biriktirdiler. O devirden itibaren tababet artık tecrübî (deneye dayanan) bir mahiyet aldı. Ali ibn-i Abbas ken-

di tetkiklerinin kitaplarda yazılı ananelerden değil, hastanelerden toplanmış olduğunu tasrih etmektedir (açıkça belirtmektedir). Tıp tedrisatı (eğitimi), bilhassa hastanelerde yapıldı ve C. Mumston'un dediği gibi Müslümanlar klinik tıbbını tesis edip patoloji denilen ilm-i emrazı gittikçe zenginleştiriyorlardı. İşte o devirden itibaren medreselere Fen fakülteleriyle tıp fakülteleri ve laboratuvarlar ilave edildi."

Amerika'nın bütün dünyaca meşhur âlimlerinden Will Durant'ın Fransızcaya tercüme edilen medeniyet tarihi külliyyatının "L'age de Lafoi" serisinin 1952'de neşredilen birinci cildinin 315-316. sayfalarında da şu izahata tesadüf edilir:

"İlk dispanserle eczaneleri Müslümanlar tesis ettiler. Ortaçağın ilk eczacı mektebini onlar kurdular ve eczacılığa ait muazzam eserler yazdılar. İslâm hekimleri bilhassa ateşli hastalıklarda buhar banyosuna son derece taraftardılar. Bugün onların çiçek ve kızamık tedavisindeki talimatlarını tadil etmek kolay değildir. Bazı ameliyatlarda nefes yollarından his iptalini de temin ederlerdi; haşhaş ile diğer birtakım ilaçlar derin bir uyku teminine yarıyordu. O devirde İslâm âleminde otuz dört hastane tesis edilmişti. Bunlar Acemlerin Cünd-i Şâpûr akademisiyle hastanesi örnek ittihaz edilerek (örnek alınarak) yapılmış olsa gerektir. Bağdat'ta bizim bildiğimiz en eski hastane Harun Reşid tarafından tesis edilmiş ve onuncu asırda da yine orada beş hastane daha yapılmıştır. 918 tarihinde yine Bağdat'ta bir hastaneler müdüründen bahsedilir. İslâm'ın en meşhur hastanesi 706 tarihinde Şam'da tesis edilmiş olan "Bimaristan"dır. 978 tarihinde bu müessesede yirmi dört hekimden mürekkep (oluşan) bir heyet vardı. Tıp tedrisatı bilhassa hastanelerde yapıldı. Bir imtihan geçirip devlet şahadetnamesi (diploması) almadan kanunen hiç kimse icra-yı tababet edemezdi (hekimlik yapamazdı). Eczacılar, berberler ve ortopedistler de devlet nizamnameleriyle hükümetin teftişine tâbi idi. Hekim olan vezir Ali ibn-i İsa 931 tarihinde şehirden şehre gidip hastaları tedavi edecek doktorlardan mürekkep bir heyet teşkil etmişti. Bazı hekimler her gün hapishaneleri ziyaret ederlerdi; bilhassa

deliler için gayet insanî bir tedavi usulü tatbik edilirdi. 931 tarihinde Bağdat şehrinde 860 hekim vardı.”

Arthur Pellegrin'in "L'İslam dans le Monde" isimindeki eserinin 1950 Paris baskısının 97'inci sayfasında da şu satırlara tesadüf edilir:

“Bütün Ortaçağ boyunca Müslümanlar bilhassa tıp sahasında inkârına imkân olmayan bir üstünlük göstermişlerdir. Hakiki ilim adamları olan İslâm hekimleri hastalıkların menşeiyle seyrini klinik müşahedeleri ve belki de teşrih (otopsi) ameliyatlarıyla derinden derine tetkik etmişlerdir. Cerrahlarıyla, göz mütehassısları ekseriya (genellikle) sanatlarında üstad adamlardı. Bunların hepsi Şarkta da Garpta da salahiyetleri (yetkinlikleri) teslim edilmiş müelliflerdi: Garpteki Salerne ve Montpellier tıbbiyeleri uzun zaman ve doğrudan doğruya İslâm tıp nazariyelerinin tesir ve nüfuzu altında kaldı.”

Georges Rivoire (H. Bammate)'ın 1946'da Lozan'da neşredilen "Visages de l'İslam" isimindeki eserinin 150. sayfasında İslam tıbbının, bilhassa cerrahî şubesindeki muvaffakiyetleri (başarıları) şöyle anlatılmaktadır:

“İslâm hekimlerinin temin ettikleri en mühim terakkiler cerrahî sahasındadır. Onlar daha on birinci asırda göz akı (katarakt)'ın indirme veyahut billurî tabakayı çıkarma suretiyle tedavisini, mesane taşlarını kırma ameliyatını, kan ziyanının soğuk su ihtikâniyle tedavisini, yakıcı maddelerle (caustiques) fitil yakısının kullanılmasını ve ateşle dağlamayı biliyorlardı. Umumiyetle yeni bir usul zannedilen his iptali (anesthesie) tatbikatı da İslâm cerrahlarının bilmedikleri bir şey değildi. İstıraplı bir ameliyata başlamadan evvel ekseriya karamuk (ivraie) kullanarak hastayı tamamıyla hissiz bir hale getirirlerdi. İslâm cerrahlarının en büyüğü Kurtubalı Ebu'l-Kasım Halef ibn-i Abbas'tır. Meşhur fizyoloji âlimi Haller, Ebu'l-Kasım'ın eserlerinin on dördüncü asırdan sonra yetişen bütün cerrahların malumat aldıkları müşterek ve umumî bir menba olduğundan bahsetmektedir. Birçok cerrahî aletlerini tababet Ebu'l-Kasım'a medyundur ve onun eserlerinde bunların resimleri vardır.”

İSLAM MEDENİYETİ

L. A. Sedillot'nun "Histoire Generale des Arabes" ismindeki eserinin 1877 Paris baskısının İslâm ilimlerinden bahseden ikinci cildinin 71. sayfasında da şu fıkraya tesadüf edilir:

"İskenderiye mektebinde Dioscoride'in göklere çıkararak methettiği tıbbî maddeler tetkikatı ilmî şekliyle bir İslâm icatıdır: Kimyevî eczacılığı Müslümanlar icat etmişlerdir. Bugün "dispensatoires" denilen ilaç iptidaî maddeleri hakkındaki muazzam ahkâm (hükümler) onlardan kalmış ve daha sonraları bunlar Salerne tıbbiyesinden Cenubî (Güney) Avrupa'ya yayılmıştır. Tedavi sanatının ilk iki ihtiyacını teşkil eden eczacılıkla tıbbî madde aynı zamanda nebatat (botanik) ve kimya tetkikatına da iki muhtelif yol açmıştır."

Bugünün tıbbını İslamiyet işte böyle kurmuş ve bundan sonra göreceğimiz gibi, insanlığı kurtaran bu yeni ilim o karanlık Garba bütün şubeleriyle beraber İslâm medeniyetinden intikal etmiştir.

بالادوية العامة ولا سم دواء
وهو دواء حائل مع السموم

الذئب العام

قد فسل الزصاحه بعدا في اذاسقي نصف مثقال
حب النسل بقلعه ويسقي ما يدر البول كالمطبوخ الذي
فيه قدا على زرا الكرفس وزرا الرازيانج والافسان
الرومي والانيسون

بعدا في يسقي لعاب برز قطونا بدهن حب القرع ويحقن بها الشعاب
ودهن البقيع قد طبخ فيه غناب وسبستان ولعاب برز قطونا
ولعاب برز مكثان وبياض البيض فالجدره سعال
فساكن الحشاش والعناب وكذلك يعالج من رجل حلقه
غبار الزكار ومن غير ذلك الحراج والشب النخل الحش والزيبد

بعدا في يدخل الحمام وقوات حب الما الفائر على البطن
وان عرضت عنه هيضه فيعالج بعلاج الهيضه ويصلح لاكل
السك المعوم بعدا في يسقي من ينفع سرور النعاج المطيب

كثيرا ما يعرض ذلك عند حبز اللبن في المعدة ولا سيما الغليظ
من اللبن كالحلب البقري والنعاج فعدا في يستعمل
العسل والخلل فانه يحل اللبن الحار ويلطفه
ثم انه ينفع من كل مرض ارد له اوسودا

-VI- TIBBIN SULTANI: İBN-İ SİNÂ

Bugünkü tıbbın Müslüman müessisleri Avrupa medeniyeti-
nin esas ittihaz ettiği İslâm tıbbını Hippocrate, Galien ve-
sair Eskiçağ hekimlerinin temsil ettiği Yunan tıbbının devamı
zannedenlerin bu esassız nazariyesi hiçbir ilmî kıymeti haiz
değildir (yoktur). Bundan evvelki yazımızda Profesör Pacques
Risler'in "La Civilisation Arabe" ismindeki İslâm medeniyeti
tarihinin 177-178. sayfalarından naklettiğimiz bir fıkrada tas-
rih ve tespit edildiği gibi, İslâm tıbbının büyük müessisleri eski
Yunan nazariyelerini bir tarafa bırakarak doğrudan doğruya
kendi ilmî tecrübelerine müstenit (dayanarak) yeni bir tababet
kurmuşlardır. Zaten İslâm medeniyetinin ilk tercümeler dev-
rinde yalnız eski Yunan tıbbı değil, Profesör Brockelmann'ın
Fransızca nüshası 1949'da neşredilmiş olan "Histoire des Peup-
les et des Etats Islamiques" ismindeki eserinin 112-113. sayfa-
larında izah edildiği gibi, Antakya ve Harran merkezlerindeki
Süryani, Hint ve bilhassa Sasanilerin Günd-i Şapur'da tesis
ettikleri Tıbbiyede temerküz eden (toplanan) İran tıp esasları
da tetkik edildikten sonra, bütün bu eski nazariyelere mukabil
klinik tecrübelerine müstenit ilmî esaslardan vücuda gelen yeni
İslâm tıbbı eski zamanların klasik tıp ananelerini tamamıyla

unutturan bir sistem şeklinde ortaya çıkmıştır. Bugünkü Amerika'nın meşhur medeniyet tarihi mütehassısı Will Durant'ın "Histoire de la Civilisation" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen külliyatının "L'age de a Foi=İman Çağı" serisinin 1952'de neşredilen birinci cildinin 305. sayfasında İslâm ilimleriyle âlimlerinden bahse başlanırken şanlı isimlerine karşı "minnet" arz edilip eserleri "selamlanmak" suretiyle söze başlandıktan sonra, 319. sayfasında da tıp sahasında en büyük müellif olarak İbn-i Sinâ'dan, en büyük hekim olarak Ebubekir Razî'den ve en büyük kimyager olarak da Cabir'den bahsedilmektedir. Profesör Philip Hitti'nin "Precis d'Histoire des Arabe" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen eserinin 1950 Paris baskısının 119. sayfasında bunların ilk ikisi hakkında şu kayda tesadüf edilir:

"...Râzi ile İbn-i Sinâ'nın resimleri bugün Paris Tıp Fakültesi'nin büyük holünde hürmet mevkiini işgal etmektedir."

Bunun sebebi, Hristiyan Garbın bile artık medeniyet hocaları bildiği bu muazzam İslâm allamelerine karşı minnet ve şükranının izharını ilmî, insanî ve medenî bir vazife bilmeye başlamış olmasıdır.

Bilhassa işte bu iki büyük adamın bugünkü tıbbı kurmuş olan eserleri Avrupa tıbbiyelerinde (tıp fakültelerinde) asırlarca ders kitabı olarak okutulmuştur. Profesör Gautier'nin "Moeurs et Contumes des Musulmans" isimindeki kıymetli eserinin 1955 Paris baskısının 245. sayfasında bu nokta şöyle izah edilir:

"Ortaçağ ve Rönesans Avrupası Hippocrate'la Galien'den fazla İslâm hekimler mektebini takip etti. 850-932 tarihlerinde yaşamış olan Râzi elli sene Bağdat'ta hekimlik etmiştir. Eserleri 1509, 1528, 1548 ve 1745 tarihlerinde tekrar tekrar Latinceye tercüme edilmiştir. 980-1036 tarihlerinde yaşamış olan "Tıbbın Sultanı" İbn-i Sinâ daha mühimdir: Kanun isimindeki eseri Avrupa dillerinin ekserisine (çoğuna) tercüme edilmiş ve on yedinci asra kadar birçok defalar neşrolunmuştur. 1617 tarihli bir üniversite nizamnamesinden (tüzüğünden) anlaşıldığına göre, Râzi ile İbn-i Sinâ'nın eserleri on yedinci asırda Louvain Üniversitesi'nin tıp tedrisatının esasını teşkil etmiştir. İbn-i

Sinâ tercümeleri tam altı yüz sene Avrupa üniversitelerinde ders kitapları olarak tedris edilmiştir.”

Geçen asrın meşhur müsteşriklerinden (Doğubilimci) Profesör L. A. Sedillot da “Histoire Generale des Arabes” ismindeki eserinin 1877 Paris baskısının İslâm ilimlerinden bahseden ikinci cildinin 78. sayfasında İbn-i Sinâ’nın Avrupa tıbbına olan tesirini şöyle anlatır:

“Tam altı asır boyunca mekteplere mutlak surette hâkim oldu. Beş kitaptan mürekkep olan “Kanun” ismindeki eseri birçok defalar tercüme ve tab edilerek (basılarak) Fransa ve İtalya üniversitelerinde tedrisata esas ittihaz edildi.”

Amerikalı Will Durant’ın yukarıda bahsi geçen cildinin 316. sayfasında Avrupalıların Rhazes dedikleri Ebubekir Razî’nin Avrupa tıp tarihindeki rolü hakkında şu izahata tesadüf edilmektedir:

“Tahran civarındaki Rey’de dünyaya gelen Razî kimya, simya ve tıp ilimlerini Bağdat’ta tahsil etmiş ve yarısı tababete ait olmak üzere takriben 131 kitap telif etmişse de ekserisi kaybolmuştur. “Kitabü’l-Hâvî” ismindeki yirmi ciltlik eseri tıbbın bütün şubelerine şamildi (şubelerini kapsıyordu). Liber Continens ismiyle Latinceye tercüme edilen bu eser asırlarca beyaz ırk âleminin belki en çok hürmet besleyip en fazla istifade ettiği menba oldu; 1395 tarihinde Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi Kütüphanesi’nin bütün mevcudunu teşkil eden dokuz kitaptan biri de işte bu eserd. Razî’nin çiçek ve kızamık hastalıkları hakkındaki eseri doğrudan doğruya tetkik ve müşahade ile klinik tahlillerine istinat eden bir şaheserd; intâni (mikroplu) hastalıklar hakkında ilk vazih tetkik eseri ve o iki hastalığı tefrik (ayırarak) hususunda ilk gayret mahsulü işte buydu. Yaptığı tesirle kazandığı şöhretin derecesini 1498’ten 1866’ya kadar yalnız İngilizce 40 tercümesi neşredilmiş olmasından anlayabiliriz.”

Aynı cildin 318. sayfasında da Avrupalıların Avicenne dedikleri Buharalı Ebu Ali Hüseyin İbn-i Sinâ’nın muhtelif ilim ve felsefe sahalarında yüz kadar eser telif ettiğinden bahsedil-

dikten sonra şu kayda tesadüf edilir:

“Madenler hakkındaki eseri on üçüncü asra kadar Avrupa tabakat ilminin başlıca mehazı (kaynağı) olmuştur. Bilhassa dağların teşekkülü hakkındaki mülahazaları (düşünceleri) bir vuzuh örneğidir.”

Yine aynı cildin 319’uncu sayfasında da İbn-i Sinâ’nın muhtelif hastalıklar sahasında tespit ettiği tıbbî esaslardan bahsedildikten sonra şu neticeye varılmaktadır:

“On ikinci asırda Latinceye tercüme edilen “Kanun” ismindeki eseri Avrupa tıbbiyelerine hâkim bir ders kitabı haline gelerek Râzî’yi tıbbın tahtından indirdikten başka Galien’i bile devirdi; bu eser on yedinci asrın ortasına kadar Montpellier ve Louvain Üniversitelerinde okunması mecburî vaziyetini muhafaza etti.”

Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden Jacques Risler’in “La Civilisation Arabe” isimindeki eserinin 1955 Paris baskısının 186. sayfasında da İbn-i Sinâ’nın “Kanun”u hakkında şu kayda tesadüf edilir:

“On ikinci asırda bu eserin Latince metni neşredilir edilmez Galien’in eserini bile itibardan düşürdü. On beşinci asrın son otuz senesi içinde on beşi Latince ve biri İbranice olmak üzere mevcut dillerin ekserisine tercüme edilen “Kanun” altı yüz seneden fazla bir zaman Avrupa’da en esaslı ders kitabı vaziyetinde kaldı. Bu eser tıbbın hakiki bir Kitab-ı Mukaddes’i oldu ve bazı kısımları daha son zamanlarda bile İngilizceye tercüme ve neşredildi.”

Aynı eserin 187-192. sayfalarında da Hristiyan Avrupa tıbbının teşekkül ve teessüsünde amil olmuş daha birçok İslâm hekimlerinden bahsedilir.

İslâm tıbbının Avrupa’ya girişi İtalya ve Fransa üzerinden- dir. Meşhur İngiliz müverrihlerinden Charles Mills’in “Histoire du Mahometisme” Fransızcaya tercüme edilen İslam tarihinin 1825 Paris baskısının 441. sayfasında bilhassa İtalya’daki Salerno tıbbiyesinin bu husustaki ehemmiyetinden işte şöyle bahsedilmektedir:

“Daha dokuzuncu asırda Charlemagne tarafından Salerno’da bir mektep tesis edildi ve bu müessese tıp tedrisatı yapan ilk Hristiyan üniversitesi oldu. Ondan sonraki üç asır boyunca eski müelliflerin tabiriyle “Tıbbın menbaı” olan Salerno Üniversitesi, Avrupa’nın her tarafından bu ilmi tahsil edenlerin yığınlarla akın ettikleri meşhur mektep haline geldi.”

Cezayir Üniversitesi Profesörlerinden Gaurier’nin yukarıda bahsettiğimiz “Moeurs et Coutumes des Musulmans” isimindeki eserinin 245. sayfasında da bu nokta şöyle anlatılır:

“Eğer Montpellier tıp fakültesi Fransa’da hususî bir ehemmiyet kazanmışsa, bunun sebebi vaziyetinin İslâm tesirlerini almaya çok müsait olmasıydı. On birinci asrın ortasından itibaren Norman istilasası üzerine Avrupalılaşmış olan Salerno mektebi ise esasen bir Arap müessesesiydi.”

Râzî ile İbn-i Sinâ’nın Şark’tan ve felsefede olduğu kadar tababette da büyük bir üstat olan Endülüslü İbn-i Rüşd’ün de Garptan hulûl eden (gelen) tesirleri nihayet bugünkü Avrupa ve dünya tıbbının teşekkülüyle neticelenmiştir. İşte bundan dolayı bugünün tıbbı bir İslâm ilmidir, bir Hristiyan-Garp ilmi değildir.

-VII- SIFIRIN İCADI

Tıpkı tababet gibi, muhtelif şubeleriyle riyaziyat (matematik) da bir İslâm eseridir. Zaten bugünün Garp âlimlerince İslâm kültürü bütün ilimlerin menşeidir. Arthur Pellegrin'in "L'İslâm Dans le Monde" isimindeki eserinin 1950 Paris baskısının 97'inci sayfasında bu nokta şöyle itiraf edilmektedir:

"Müslümanların sanayii, ziraat ve ilim sahalarındaki hisse-leri muazzam mahiyetini muhafaza ettiği için, İslâmiyet gayet meşru bir iftihar hakkını haizdir."

Mukayeseli Riyaziyat tarihinin mütehassısı profesör (L. P. E. A.) da "Materiaux pour servir a L'Histoire compare des Sciences Mathematiques" isimindeki eserinin 1845-1849 Paris baskısının ikinci cilt mukaddimesinin 2. sayfasında İslam riyaziyecilerinin ilim tarihinde bir aralık inkâr edilen muhteşem mevkiini bundan bir asır evvel işte şöyle anlatmıştır:

"Sarf edilen sebatkârane (kararlı) gayretler sayesinde bugün artık Müslümanlar riyazi ilimler tarihinde haiz oldukları mevki yeniden işgal etmektedirler; eski İskenderiye mektebiyle yeni Garp mektebi arasında ebediyen (sonsuz kadar) devam edecek gibi görünen ve asırlar tutan fasılayı (boşluğu) onların eserleriyle doldurmuş olduklarını teslim etmekte artık ittifak

edilmektedir.”

İslâm riyaziyatının Hristiyan-Garba yayılmasından evvel Avrupa kültürü bilhassa o sahada o kadar iptidaidir ki, bir rakam sisteminden bile mahrumdur: Bunun sebebi, Greko-Romen denilen eski Yunan-Latin kültürünün rakamsızlığıdır! Roma medeniyetinde sayılar rakamla değil, harfle ifade edilmiştir. Bilhassa asırların sayısıyla bazı fasıl ve sayfa adetlerinin tespitinde bugün hala kullanılan ve “Chiffres Romains: Roma rakamları” denilen bu iptidai sistemde her sayı bir harfle ifade edilir: Mesela bir “i” harfi “1” adedini, iki “ii” “2” adedini ve üç “iii” “3” adedini, “V” harfi “5” adedini, “X” harfi “10” adedini ve “C” harfi de “100” adedini gösterir. Fakat bu kullanışsız sistemde en zarurî rakam olan “sıfır” yoktur: Bu bakımdan Roma rakamları İslam şiirinde kullanılan “Ebced” hesabına benzetilebilir. Sıfırsız “Ebced” harfleriyle hesap yapılamayacağı gibi, sıfırsız Roma rakamlarıyla da riyazi ilimler kurulamayacağı tabiidir. Profesör Risler’in “La Civilisation Arabe” ismiyle 1955’te neşredilen eserinin 161-162. sayfalarında bir İslâm icadı olan sıfırın keşfi işte şöyle izah edilir:

“Her halde bu dâhiyane bir icattı ve hiçbir latifeye kapılmadan denilebilir ki “sıfır”ın icadı insan cinsinin en büyük keşiflerinden biridir.”

Öteden beri ileri sürülen ve hatta bugün de bazı taraftarları bulunan çürük bir nazariyeye göre İslâm medeniyeti, bugün bütün Garp âleminde kullanılan rakam sistemini eski Hint medeniyetinden almıştır. Fakat bu telakkinin yanlışlığı daha on dokuzuncu asırdan itibaren birçok ilmi delilleriyle meydana çıkmış olduğu da unutulmamalıdır. Mesela riyaziyat tarihinin yukarıda bahsettiğimiz meşhur mütehassısı Profesör Sedillot, aynı eserinin ikinci cildinin 460’ıncı sayfasında bu noktayı şöyle tespit etmiştir:

“Şu hususa dikkat edilmiştir ki Hindistan’da rakam kullanmaya başlanması, bu itiyadın İslâm âlemine de girmiş olduğu da on dokuzuncu asırdan daha evvelki devirlere çıkmaktadır. Her ne kadar Müslümanlar bizim ‘Arap rakamları’

dediğimiz sisteme 'Hint rakamları' diyorlarsa da, bu vaziyet o rakamların menşeiini Hindistan saymamıza kâfi bir sebep değildir; çünkü Müslümanlar Proslos'un tarif ettiği bir alete de 'Hint çemberi' ismini vermişlerdir. Zaten Arap rakamlarının şekil itibariyle Hint rakamlarından büsbütün başka türlü olduğu da tespit edilmiştir."

Profesör Risler de yukarıda bahsettiğimiz eserinin 161. sayfasında rakam sisteminin en zarurî esası olan sıfırın bir İslâm icadı olduğunu şöyle anlatır:

"Miladın 976 tarihinde Muhammed ibn-i Ahmed "Mefatihü'l-Ulûm" ismindeki eserinde eğer aşerat hanesinde (onlar basamağında) hiçbir sayı mevcut değilse sırayı muhafaza için küçük bir daire kullanılmasını ileri sürüyordu. İşte, bu daire Arapçanın boş manasına gelen 'sıfır' kelimesinden Latinceye geçen 'zero'nun menşeidir. Şuna dikkat edilmelidir ki, ne keskin zekâlarına rağmen eski Yunanlılar, ne de fennî seviyelerine rağmen Romalılar henüz bir rakam sistemi keşfedememişlerdi. Eski insanlar hep parmaklarıyla sayı saydıkları için, Garp âleminde hesap ilmi İbn-i Ahmed'in keşfinden iki yüz elli sene sonra sıfır kullanılıncaya kadar inkişaf edememiştir."

Medeniyet tarihi külliyatıyla meşhur Will Durant "Histoire de la Civilisation" ismindeki Fransızca tercümesinde "L'age de la Foi" serisinin 1952'de neşredilen birinci cildinin 309-310. sayfalarında İslâm rakam sisteminin bir daire şeklinde tespit ettiği "sıfır" kelimesinin Avrupa dillerine nasıl girmiş olduğunu şöyle anlatır:

"Müslümanlar bu daireye boş manasına gelen "sıfır" ismini vermişlerdir. Bizim 'chiffre' kelimemiz işte bundan çıkmıştır. Latince mütehassısları 'sıfır' kelimesini 'zephyrum' şeklinde kalbettikleri (dönüştürdükleri) için, İtalyanlar da onu kısaltarak 'zero' şekline sokmuşlardır."

Princeton Üniversitesi profesörlerinden Philip Hitti'nin Fransızca nüshası "Precis d'Histoire des Arabes" ismiyle 1950'de neşredilen eserinin 150. sayfasında onuncu asırda teşekkül eden İslâm rakamlarının karanlık Garba ne kadar geç

ve güç girdiği işte şöyle anlatılır:

“İslâm rakamlarının gayrimüslim Avrupa’ya yayılması her şeye rağmen inanılmayacak kadar ağır oldu. On üçüncü asrın ortalarına kadar Hristiyan riyaşizyecileri Roma rakamlarıyla “Abaka” denilen hesap aletini kullanmakta ve en fazla işte o iki sistemin telifinde inat etmişlerdi. Tatbikat zaruretlerinden dolayı yeni rakamlar ilk defa olarak İtalya’da kullanılmıştır. Şimalî (Kuzey) Afrika’da seyahat etmiş ve bir Müslüman muallimden ders almış olan Pizalı Leonardo Fibonacci 1202 tarihinde en mühim hususiyeti İslâm rakamlarının kullanılmasından ibaret bir eser neşretti. Avrupa riyaziyatının başlangıcı işte bu eser oldu. Eski rakam sistemiyle bazı sahalarda hiçbir riyazi tekâmüle imkân yoktu: Çünkü bizim bugün bildiğimiz hesap ilminin temel taşları sıfırla İslâm rakamlarıdır.”

İşte bundan dolayı Profesör E. F. Gantier, 1955’te neşredilen “Moeurs et Coutumes des Musulmans” ismindeki eserinin 238. sayfasında şu kat’î hükmünü vermektedir:

“Hiçbir itiraza imkân yoktur: Her ne kadar Euclide’in ismi büyükse de bizim Rönesans’ımızın riyaziye hocaları Yunanlılar değil, Müslümanlardır.”

Bundan sonra gözden geçireceğimiz riyazi ilimlerin karanlık Garba İslâmiyet’ten intikal etmiş olduğunu bir an için bir tarafa bırakalım: Yalnız şu on şekilden ibaret rakam sistemimizi, bugünün dünya kültüründen kaldıracak olursak, acaba ortada şu atom medeniyetinden ne kalır?

-VIII- MATEMATİĞİN GELİŞİMİ

Bundan evvelki yazımızda “Greko-Romen” denilen eski Yunan-Latin medeniyetinde bir rakam sistemi mevcut olmadığı için, İslâm medeniyetinin Garba tesir ettiği devre kadar Avrupa’da riyazi ilimlerin teşekkül bile edememiş olduğundan ve bu ilimlerin ancak “Chiffres Arabes” denilen bugünkü rakam sisteminin İslâmiyet’ten intikali üzerine ortaya çıkabildiğinden bahsetmiştik. Fakat rakam gibi riyazi ilimler de İslâm medeniyetinden Garba intikal etmiş olduğuna göre, Hristiyan-Avrupa’nın yaptığı iş, riyaziyat sahasındaki İslâm ilimlerini Müslüman rakamlarıyla inkişaf ettirmekten ibaret demektir.

Netice itibariyle tababet sahasında olduğu gibi riyaziyat sahasında da Hristiyan-Garp, Müslüman-Şark’ın talebesi ve yetiştirmesi vaziyetindedir. Geçen asrın mukayeseli (karşılaştırmalı) riyaziyat tarihi mütehassıslarından meşhur Profesör Sedillot’nun “Materiaux pour Servir a L’Histoire omparee des Sciences mathematiques chez les Grecs et les Orientaux” ismindeki eserinin 1845-1849 Paris baskısının birinci cildinin 365. sayfasında İslâm riyaziyatından bahse başlanırken bu fevkalade mühim nokta şöyle anlatılır:

“Müslümanlar heyet ilmiyle (astronomiyle) uğraştıkları için, riyaziyatın muhtelif şubelerine karşı hususî bir alaka göstermeleri pek tabii idi; filhakika (doğrusu) o yolda muazzam gayretler sarf ettiler; bu itibarla diyebiliriz ki bizim hocalarımız işte onlardır. Yalnız hendese (geometri), hesap (aritmetik) ve cebir değil optik ve mekanik ilimleri de onların elinde çok mühim terakkiler kaydetmiştir.”

İşte bundan dolayı İslâm riyaziyatının büyük âlimleri yalnız Müslüman-Şarkın değil, Hristiyan-Garbın da bütün dünyanın da hocaları sayılır. “Müstemlekât İlimleri Akademisi” azasından Arthur Pellegrin’in “L’İslâm Dans le Monde” isimindeki eserinin 1950’de neşredilen ikinci baskısının 96. sayfasında ilim tarihinin bu büyük şahsiyetlerinden bazıları hakkında şu izahata tesadüf edilir:

“Ortaçağın Hristiyan âlimleri riyaziyat ilimlerini Müslümanlardan öğrenmişler ve çok geçmeden hocalarını geride bırakmışlardır. İslâm riyaziyecilerinin en meşhurları işte şunlardır: Garplıların Alkarismi dedikleri Muhammed ibn-i Musa el-Hârizmî dokuzuncu asırda yaşamıştır; riyaziyatta işaretleme usulü manasına kullanılan “Algorithme” kelimesi onun isminden gelir. 1029-1087 tarihlerinde yaşayan Ez-Zerkalî usturlabı icat etmiştir. 929 tarihinde vefat eden Ebu Abdullah Muhammed el-Battanî Güneş ile Ay’ın harekâtını tespit etmiştir. Abbas ibn-i Finas da billur yapmaya muvaffak olmuş ve bir nevi uçak icat ederek havada bir miktar mesafe katetmiştir. Heyetşinaslar (Astronomi bilginleri) içinde de onuncu asırdaki Ebu Yunus’la Ebu’l-Abbas el-Ferganî’den bahsedilir.”

Bu fıkroda (bölümde) ismi geçen riyaziyecilerin en mühimi Harezmlî Muhammed ibn-i Musa’dır. Medeniyet tarihiyle meşhur Will Durant’ın külliyyatındaki L’Age de la Foi” serisinin birinci cildinde bu büyük âlimin muazzam şahsiyeti şöyle anlatılır (Vaudou’nun Fransızca tercümesi, 1952 Paris baskısı s. 310):

“Cebir sahasının en büyük siması ve belki de Ortaçağ riyaziyatının en büyük şahsiyeti El-Hârizmî lakabıyla meşhur

Muhammed ibn-i Musa'dır. Hazar Denizi'nin şarkında bugün Hive denilen Hârizm'de doğmuş olduğu için El-Hârizmî denilir. Tam beş ilmin inkişafına hizmet etmiştir. Hint rakamlarını tetkik etmiştir; Zîc denilen heyet cetvellerini tertip etmiş ve bunlar Endülüs Müslümanları tarafından gözden geçirildikten sonra Kortuba'dan Changan'a kadar asırlarca bütün heyetşinaslar tarafından örnek ittihaz edilmiştir; malum olabilen en eski müsellâsat (trigonometri) cetvelleri onun eseridir; altmış dokuz âlimle elbirliği ederek halife El-Memûn için bir coğrafya ansiklopedisi tertip etmiştir. "Kitabü'l-Cebri ve'l-Mukabele" ismindeki esrinde ikinci derece muadelelerin tahlili ve hendesî hal şekillerini göstermiştir. Arapça nüshası bugün mevcut olmayan bu eser miladın on ikinci asrında Gerard de Cremone tarafından tercüme edilerek on altıncı asra kadar Avrupa üniversitelerinde esas ittihaz edilmiş ve Garba 'El-Cebr' kelimesinin 'Algebre' şeklinde girmesine sebep olmuştur."

Cebir ilminin keşfini işte bu Hârizmî'ye izafe edenler (mâledenler) olduğu gibi aksini iddia edenler de vardır; fakat onlar bile pek iptidai bir vaziyette bulunan ve bu ilmin Hârizmî tarafından bugünkü mütekâmil (olgun) şekline sokulduğunda ve Avrupa'nın cebri ondan öğrenmiş olduğunda ittifak etmektedir. Georges Rivoire'ın "Visages de L'İslam" ismindeki eserinin 1946 Lausanne baskısının 136. sayfasında bu mesele şöyle izah edilmektedir:

"Cebir ilminin keşfi bile, görünüşe göre, çok haklı olarak, Müslümanlara izafe edilir. Bazı müellifler bu ilmin rakamlar sistemiyle beraber Hindistan'dan gelmiş olduğunu iddia etmişlerse de kat'î deliller gösterememişlerdir. Diğer bazı müellifler de o şerefi Yunanlılara bahşetmişlerdir! Herhalde muhakkak olan bir nokta vardır: İslâm âlimlerinin temin ettikleri tekâmüller cebir ilmini baştanbaşa değiştirmiştir. Cebrin hendese-ye tatbikini de Müslümanlara medyunuz: Bu da 900 tarihinde vefat etmiş olan Sabit ibn-i Karra'nun eseridir."

Profesör Risler'in "La Civilisation Arabe" ismindeki İslâm Medeniyeti tarihinin 1955 Paris baskısının 162. sayfasında da

cebir ilmi hakkında řu izahata tesadüf edilir:

“Algebre kelimesi Arapçanın El-Cebr tabirinden gelir ve bir muadelenin (denklemin) tarafeynine (iki tarafına) aynı bir ifadenin konulabileceğine delalet eder. Cebir sahasında bugün hâlâ riyaziyecilerin en büyüğü Muhammed ibn-i Musa El-Hârizmî, yani Hint rakamlarıyla meşhur “Khwarizmi”dir. “Kitabü’l-Cebri ve’l-Mukabele” ismindeki eserinde ikinci derece muadelelerin tahlili ve hendesî hal şekillerini gösteren işte odur. On ikinci asırda Gerard de Cremone tarafından tercüme edilmiş olan bu eser on altıncı asra kadar Avrupa üniversitelerinde metn-i esâsî (asıl metin) ittihaz edilmiştir. Ömer Hayyam’ın 1857 tarihine kadar mükerreren Fransızcaya tercüme edilmiş olan cebir kitabı da Hârizmî ile Yunanlılara nispetle bir terakki temin eylemiştir. Hayyam tetkikatına devam ederek diğer bir cebir kitabında da Euclide’in davalarıyla tarifleri hakkında kendi tetkiklerini neşretmiştir.”

Bundan sonraki yazımızda görüleceği gibi, yalnız cebri değil diğer riyazi ilimleri de Avrupa kültür dairesi İslâmiyet’ten almış olduğu için, bugünkü Garp riyaziyatı hakikatte İslâm riyaziyatıdır.

-IX-

RÖNESANS MÜSLÜMANLARIN ESERİ Mİ?

Fransa Enstitüsü azasından Frantz Funck-Brentano'nun 1941'de 31. baskısı neşrolunan "La-Renaissance" ismindeki meşhur eserinin 427-428. sayfalarında son söz olarak şu fıkra-ya tesadüf edilir:

"Rönesans devrine hasrettiğimiz bu esere bir nokta ile son vermeden evvel, buraya kadar mevzuumuzu teşkil eden devir-de ve Eski Çağla İtalyan tesirlerinin yanında, Müslümanlarla Arapların medeniyetimiz üzerinde icra etmiş oldukları tesir ve nüfuzu meydana çıkaran yeni eserler hakkında da birkaç söz söylemek isteriz. Bu ifademizle E. F. Gautier'nin "Moeurs et Coutumes des Musulmans" ismindeki son eserini kastediyoruz. Bizim medeniyetin Müslümanlara medyun olduğu şey-lerin hepsi pek kolay unutulmaktadır: Onların bize Çin'den nakletmiş oldukları pusula ile kâğıttan başka barutu, Heyet ilminde yaptıkları ve Kopernik'in keşiflerine zemin şeklinde temin ettikleri terakkileri unutuyoruz; kimyayı ilk defa olarak ilmî esaslara istinat ettirenler de onlardır; cebir ilmini de bize Müslümanlar vermişlerdir. İşte bundan dolayı E. F. Gautier şu neticeye varmaktadır:

-Kitap, barut, pusula: Eğer İslâm medeniyetinin bu miras-

ları elinde olmasaydı, bizim Rönesans'ımızın ne biçim şey olacağını biraz gözlerimizin önüne getiriverelim!

İslâm medeniyetinin tekâmül hareketi durduğu zaman, biz işte onun vardığı neticelerden istifade ederek yeni bir medeniyet kurmaya başladık: Bu hal, eski zaman koşucularının mukaddes meşaleyi elden ele vermelerini andırır."

"La Renaissance" müellifinin bu büyük hakikati umumî surette itiraf ederken, riyaziyat sahasında yalnız cebir ilminden bahsetmesi herhalde tek bir misal ile iktifa etmek istemesinden mütevellit (sebeple) olsa gerektir. Çünkü bundan evvelki yazımızda da söylediğimiz gibi, yalnız cebri değil, diğer riyazi ilimleri de Avrupa kültür dairesi İslâmiyet'ten almış olduğu için, bugünkü Garp riyaziyatı hakikatte İslâm riyaziyatından başka bir şey değildir.

Funck Brentano'nun mehaz ittihaz ettiği Profesör Gautier'nin "Moeurs et Coutumes des Musulmans" ismindeki eserinin 1955 Paris baskısının 237. sayfasında cebirden başka bugünkü Müsellesat ilminin de bir İslâm eseri olduğu şöyle anlatılır:

"Cebrin hendeseye tatbiki, müselleslerin hallini bir takım ana-davalara irca etmek (indirgemek) suretiyle kürevî müsellesata yepyeni bir şekil vermiştir: Bu ana davalar bugün o sahada hâlâ esas ittihaz edilmektedir. Mümâsların müsellesata ithalini de Riyaziyat âlimi Chasles işte şöyle izah etmektedir:

-Meçhulün Ceyp ile Teceybi gibi mürekkep ve gayri-müsait ifadeleri ortadan kaldırmak suretiyle ilimde yapılan bu inkılap ancak beş yüz sene sonra yeni ilme girmiştir."

Paris İslâm Enstitüsü Profesörlerinden Jacques Risler de "La Civilisation Arabe" ismindeki İslâm medeniyeti tarihinin 1955 Paris baskısının 162'inci sayfasında Müsellesat ilminin vâzından (ortaya koyulmasından) şöyle bahsetmektedir:

"Yeni müsellesatın hakiki mucidi, Avrupalıların "Albalegnius" dedikleri Ebu Abdullah El-Battânî (M.929)'dir."

Risler bu noktayı tespit ettikten sonra aynı sayfasında ilim tarihi mütehassıslarından üzerinde ittifak ettikleri ikinci bir

noktayı da şöyle izah etmektedir:

“Bizim Rönesans’ımızın riyaziyat hocaları Yunanlılar değil, Müslümanlardır.”

Garp âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bu neticeden de anlaşılacağı gibi, Avrupa kültür dairesi yalnız cebir ve müselle-sat ilimlerini değil, bütün riyazi ilimleri İslâm medeniyetinden almıştır.

Mukayeseli riyaziyat tarihinin meşhur mütehassısı L. P. E. A. Sedillot’nun bundan evvelki yazılarımızda da bahsettiğimiz “Materiaux pour Servir a L’Histoire Comparee des Sciences Mathematiques” ismindeki eserinin 1845-1849 Paris baskısı-nın birinci cildinin 377. sayfasında müselle-sat meselesi şöyle izah edilir:

“Müslümanların eski Yunan eserlerini tercüme ile iktifa etmiş olduklarını itirafa mecburuz; bugün biz Apollonius’un, Archimede’in, Theodore’un vesairenin birçok kitaplarını muhafaza etmiş olmalarından dolayı Müslümanlara karşı ne dere-ce minnettar olmakla mükellefsek, kürevî-müselle-sata vermiş oldukları şekil de kendileri için aynı derece mûcib-i şereftir (şeref sebebidir). Onlar eski usullerin yerine daha sade hal şe-killeri ikame ettiler ve bizim yeni müselle-satımızın esasını teşkil eden iki-üç nazarî (teorik) davayı onlar ortaya koydular.”

Georges Rivoire (Haydar Bammate)’ın 1946’da Lausanne’da neşredilen “Visages de L’İslâm” ismindeki eserinin 137. sayfa-sında İslâm riyaziyatında müselle-sat ilmine verilen ehemmiye-tin sebebi şöyle izah edilmektedir:

“Müselle-sat, heyet ilmi sahasındaki tatbikatından dolayı Müslümanların azamî (büyük ölçüde) itina ile tetkik ettikleri Riyaziyat şubelerinden biridir. İşte bundan dolayı müselle-sat ilmi terakki ve tekâmüllerinin birçoklarını onlara medyundur; onlar bu ilme yeni bir şekil vermişler ve eski Yunanlılar için yapılması çok güç bir takım tatbikata müsait bir hale getirmişlerdir.”

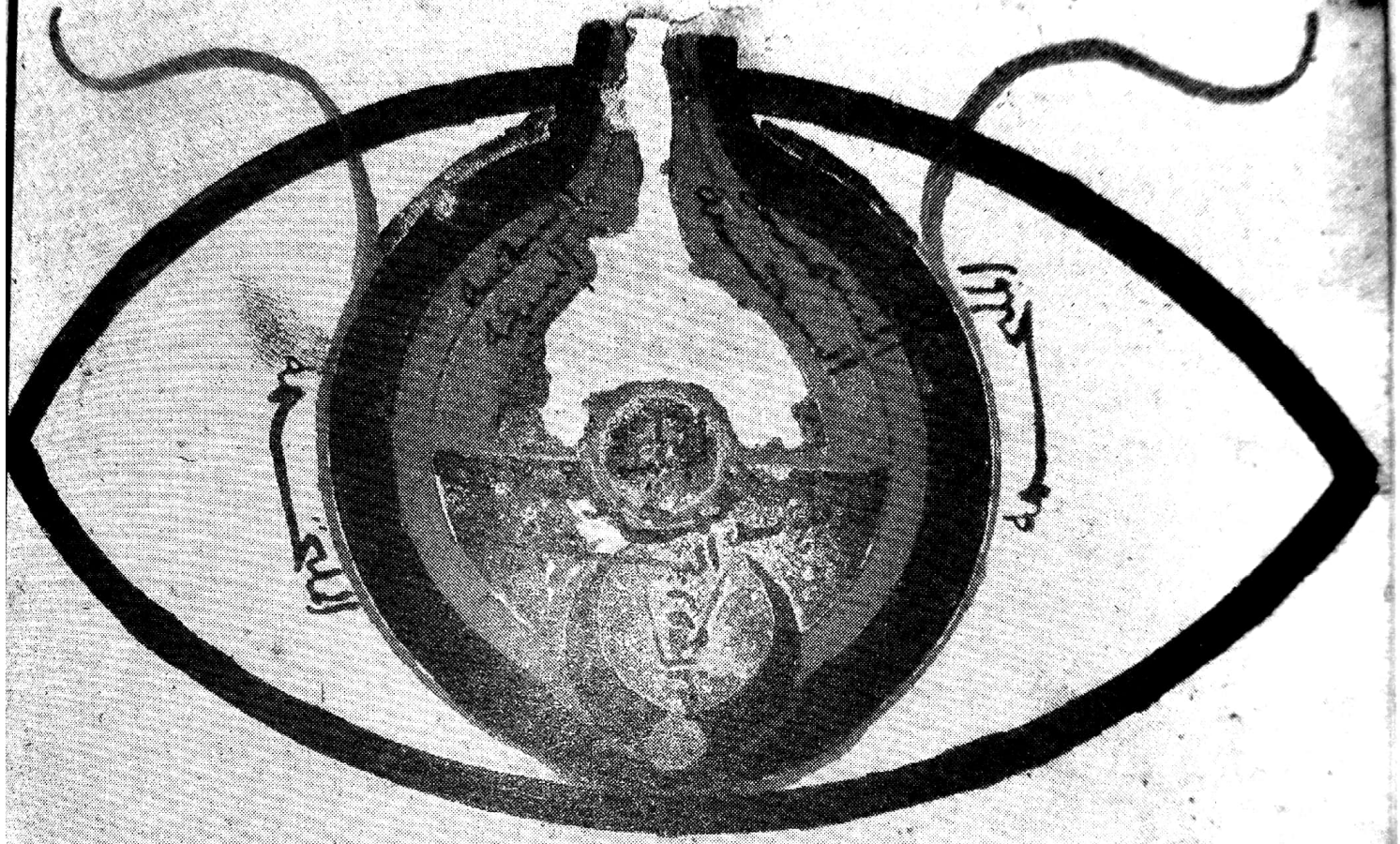
Will Durant’ın İngilizceden Fransızcaya tercüme edilmiş olan “Medeniyet Tarihi” külliyyatının “İman Çağı” serisinin

1952'de neşredilen birinci cildinin 310. sayfasında da şu izahata tesadüf edilir:

“Rakkalı bir sabîî olan ve Avrupa’da “Albategni” ismiyle anılan Ebu Abdullah El-Battânî (850-929) müsellesat ilmini Hipparque ile Photemee’ye dayanan menşelerine nazaran pek çok ileri götürüp Ptolemee’nin murabba (kare) hal şekilleri yerine müselles (üçgen) hal şekillerini ikame etmiş ve Hipparque’ın veterleri (kirişleri) yerine de ceybi (sinüs) koymuştur. Müsellesat nispetlerini de tamamıyla bizim bugün kullandığımız şekle sokan odur.”

Bu vaziyete göre, bugünkü cebir gibi Müsellesat ilmini de Garp kültür dairesi İslâm medeniyetinde hazır bulmuş ve olduğu gibi alıp kullanmış demektir.

فشايلهم حول الطبقة القرنية ولا يغنيها عما تسمى بالبرصية
عضوا بعضا لانه لو غشاها كله لمنع البصر من ان يتفسده
وهي على هذا المثال

وانا مبتدى بالاعبار عن منافع كل واحد من الرطوبات والطبقات التي وصفنا
ابتدا اثباتها وكونها ومنتهى ما مواضعها وقدر كنهت تقدمت في اخبار
من الرطوبة الجليدية في وسط العيز وان خلفها رطوبة واحدة وثلاث طبقات
فما رطوبة واحدة وثلاث طبقات فمبتدى بعون الله بالاع
من مفعلة الرطوبة التي خلف الجليدية وهي الزجاجية وعن الثا
لث التي في نا خلفا ففقا انك اعظم من اعظم العين لا بد ان

Arapça bir el yazması eserden
gözüñ anatomisini anlatan bir sayfa

-X- ASTRONOMİNİN DOĞUŞU

Bundan evvelki yazılarımızda Hristiyan Avrupa kültür dairelerinde İslâm medeniyetinden intikal etmiş olduğunu son Garp müelliflerinin itiraflarıyla tespit etmiş olduğumuz Cebir ve Müsellesat ilimleri gibi, bugünkü heyet ilmi de o karanlık daireye İslâmiyet'ten intikal etmiştir. Eski Yunan-Latin kültürü bu sahada birtakım nazariyelerden başka bir şey kuramadığı için, (Astronomie=Heyet ilmi)ni tarassut (gözleme) ve tetkike müstenit olmak şerefini İslâm âlimleri ihraz etmişlerdir (elde etmişlerdir). Profesör Brockelman'ın "Histoire des Peuples et des Etats Islamiques" ismindeki eserinde bu nokta şöyle ifade edilir (Tazerout'nun Almancadan Fransızcaya tercümesi, 1949 Paris baskısı, s.113-114):

"Halife El-Memûn, Heyet ilminin tecrübî (deneye dayalı) tatbikatından anladığı için, Ptolemee (Batlamyos)'un zayıçelerini aynı zamanda hem Bağdat'ta, hem Şam'da yapılmış olan tarassutlara istinaden tashih ettirdi (düzelttirdi) ve nısf-un-neharın (öğle vaktinin) bir derecesini de ölçtürdü."

Yalnız Abbasî halifelerinden El-Memûn değil, birçok İslâm halifeleriyle padişahları heyet ilmine fevkalade ehemmiyet verip rasathaneler kurdurmuşlar ve işte bu suretle bugünkü

tecrübî heyet ilminin kurulmasında âmil olmuşlardır. Haydar Bammate'nin "Visages de l'İslâm" isimindeki eserinde bu vaziyet şöyle izah edilmektedir (1946 Lausanne baskısı, s. 126-127):

"İslâm âlimlerinin alâkasını celbeden ilk ilim, heyet ilmi oldu. Şarkın ve Endülüs'ün birçok halifeleri ve daha sonraları birçok Selçuklu sultanlarıyla Cengizîlerin ve Timurîlerin muhtelif hanları bu ilimle alâkadar oldular. İslâm ülkesinin hemen bütün büyük şehirlerinde birer rasathane vardı. Bunların en meşhurları da Bağdat, Kahire, Kurtuba, Toledo ve Semerkant rasathaneleriydi."

Yine aynı müellif, 127. sayfasında da Eski Çağ nazariyelerinin nihayet o sayede yıkılıp tarassut ve tetkike istinat eden yeni heyet ilminin işte şöyle kurulduğunu anlatır:

"Eskilere körü körüne hürmet hissi Garp âlimlerinin ilmî tetkiklerine çok ağır bir tesir icra ettiği halde, İslâm müdekkinlerinin fikir hürriyetlerini pek fazla bir zaman ihlâl edememiştir. Onlar, Eski Çağ kaidelerinden çok erken kurtuldular. Batlamyos nazariyeleri kuvvetli bir tenkide uğradı. Tam bir fikir hürriyeti içinde yapılan tetkikler heyet ilmine mühim keşifler temin etti."

Mukayeseli Riyaziyat tarihinin meşhur mütehassısı L.P.E.A. Sedillot'nun "Materiaux pour Servir a L'Histoire Coparee des Sciences Mathematiques" isimindeki eserinin 1845-1849 Paris baskısının birinci cildinin 273. sayfasında Paris İlimler Akademisinde okunmuş ilmî bir layiha metni başlamaktadır; bunun başında şu mühim nokta tespit edilir:

"Şark'ın bazı yazma vesikalarının derinden derine tetkikinden öğrendiğimize göre, Müslümanlar heyet ilmini Yunanlılarda aldıkları şekilde muhafaza ve devretmekle iktifa etmemişlerdir. Hesap usullerini tekâmül ettirmişler ve yeni usuller keşfetmişlerdir."

İslâm heyetşinasları tarafından yapılan işin azametini anlamak için, Amerika'nın meşhur Medeniyet tarihi mütehassısı Will Durant'ın şu satırlarını ibretle okumak kâfidir (Histoire de la Civilisation "L'Age de la Foi" serisi, C.I.François Vau-

dou'nun İngilizceden Fransızcaya tercümesi, 1952 Paris baskısı, s. 310-311):

“Halife El-Memûn tarassutlar yapıp zayıflar tertip etmek, Batlamyus'un keşfiyatını tahkikten geçirmek ve güneş lekelere tetkik etmek üzere heyetşinaslardan mürekkep bir heyet teşkil etti. Arzın küreviliğinden emin olan bu âlimler; güneşin vaziyetini aynı zamanda hem Palmyre (Tadmür)'den hem Sincar sahrasından tespit etmek suretiyle bir arz derecesini ölçtüler; bunların mesahası 56 2/3 mil çıktı: Yani bizim bugünkü hesabımızdan ancak yarım mil fazlaydı. İşte bu suretle elde ettikleri neticelere göre arzın muhitini 35.000 kilometre hesap ettiler. Bu heyetşinaslar tamamıyla ilmî esaslarla hareket ediyorlardı. Tecrübe ile sabit olmayan hiçbir şeyi kabul etmezlerdi. Bunlardan Mavreünnehirli Ebu'l-Ferganî'nin Miladi 860 tarihlerine doğru telif ettiği heyet kitabı Avrupa ile Garbi-Asya'da yedi yüz sene esas ittihaz edildi.”

Bundan sonra muhtelif İslâm heyetşinaslarının keşfiyatından bahseden Will Durant, onlar için “çok pahalı aletler yapılmış” olduğunu da ehemmiyetle kaydeder. Bilhassa aynı cildin 313'üncü sayfasında El-Birûnî'den bahsederken de şu mühim noktayı anlatır:

“Birûnî, dünyanın yuvarlaklığını hiç tereddüt etmeden kabul etmekle beraber, her şeyi arzın merkezine doğru çeken cazibeyi de tespit etti ve heyet esaslarının, hem küre-i arzın (dünyanın) her gün kendi mihveri (ekseni) ve her sene güneş etrafında döndüğünü, hem aksini tasavvur etmekle izah edilebileceğini ileri sürdü.”

Profesör Jacques Risler'in “La Civilisation Arabe” isimindeki İslâm medeniyet tarihini 1955 Paris baskısının 163. sayfasında çok mühim bir hakikati tespit eden şöyle bir cümleye tesadüf edilir:

“İslâm heyetşinaslarının bizim Rönesans'ımız üzerindeki tesiri, Riyaziyat âlimlerinin tesirleri derecesindedir.”

Yine aynı eserin 164. sayfasında da şöyle bir fıkra vardır:

“İbrahim ez-Zerkalî'nin meşhur eserine mevzu teşkil eden

Astrolabe (Usturlab) vaktiyle Müslümanlar tarafından tasavvur ve imal edildikten sonra, onuncu asırda Avrupa'ya getirilmiş ve on yedinci asra kadar gemiciler tarafından kullanılmıştır. On birinci asırda güneşin zevâl noktasının yıldızlara nispetle inhiraf ettiğini (saptığını) ilk defa olarak ispat eden de işte bu Toledolu İbrahim ez-Zerkalî'dir. Seyyarelerin hareketlerine ait "Toledo Cetvelleri" uzun zaman Avrupa heyet ilminde esas ittihaz edilmiştir."

Profesör P. Hitti'nin "Precis d'Histoire des Arabes" isimindeki eserinin 1950'de neşredilen Fransızca nüshasının 149. sayfasında da şu mühim kayda tesadüf edilir:

"Latin Garb'ı, Astroloji kadar Astronomiyi de tetkike sevk eden gayret, Endülüs tarikiyle Müslümanlardan intikal etmiştir. Bu sahalardaki İslâm eserlerinin başlıcaları İspanya'da Arapçadan Latinceye tercüme edilmiştir."

Yine aynı sayfada diğer bir mühim nokta da şöyle anlatılmaktadır:

"Avrupa dillerinin ekserisinde yalnız yıldız isimleri İslâm menşelerine bağlanmakla kalmıyor, aynı zamanda Azimut, Zenith, Nadir vesaire gibi birçok fenni tabirler de Arapçadan geçmek suretiyle İslâmiyet'in Hristiyan-Avrupa'daki ilmî mirasının ne kadar zengin olduğunu göstermiş oluyor."

İşte bundan da anlaşılacağı gibi, ilim sahasında Avrupa, İslâm'ın muazzam servetine varis oluvermiş bir mirasyediden başka bir şey değildir.

-XI- MUSİKİNİN KAYNAĞI

İslâm ilimlerinin tasnifinde musiki, riyazi ilimlerden sayılır. Mesela Kâtip Çelebi'nin "Keşfü'z-Zunûn" ismindeki meşhur eserinin 1311 İstanbul baskısının ikinci cildinin 568. sayfasında başlayan "İlmü'l-Musikî" faslının başında bu nokta ehemmiyetle tasrih edildikten başka, Taşköprülüzade Ahmed Efendi'nin "Mevzûatu'l-Ulûm" ismindeki kıymetli eserinin oğlu Kemaleddin Mehmed Efendi tarafından tercüme edilen eski Türkçe nüshasının 1313 İstanbul baskısının birinci cildinin 402. sayfasında başlayan "Ulûm-i Riyaziye" faslının başında da Riyaziyatın dört kısma ayrıldığından bahsedildikten sonra, bu dört ilim sahası şöyle sıralanmaktadır:

"Evvelki Hendesedir, ikincisi Hey'ettir, üçüncü Adeddir, dördüncü Musikî'dir."

Meşhur Abbasî halifesi Harun Reşid'in o muhteşem hilafet devrinde musikî ilminin gerek nazari, gerek ameli sahalarda ne büyük bir inkişafa mazhar olduğundan bahseden Fransız müelliflerinden Gabriel Audisio, İslâm âlimlerince "seslerin telif sanatı" sayılan bu ilmin mütehassıslarını "Haroun al-Raschid" ismindeki eserinin 1930 Paris baskısının 81. sayfasında şöyle tasvir etmektedir:

“Onların cebir ilmindeki dehaları musiki sahasında en çığınca inceliklerine meydan bulmuş olurdu. O büyük müellifler, aynı zamanda büyük notacılarıdır.”

Musiki nazariyatının riyazi ilimlerden sayılması, (Hikmet-i Tabîiyye=Fizik)’le alakasından mütevellit gösterilir: İşte bundan dolayı Irak tarihçilerinden Abbasü’l-Avâzî’nin 1951’de neşredilen “El-Musiki’l-İrakiyye” ismindeki eserinin 5. sayfasında bu ilim hem “Güzel Sanatlar”dan, hem “Riyazi ilimlerden ve Hikmet aksamından (kısmından)” diye tarif edilmektedir.

Bütün ilimler gibi, bunu da inkişaf ettirenler İslâm ve bilhassa Müslüman-Türk âlimleridir. Zaten İslâm musikisinin menşei eski Türkistan musikisidir. “Beynelmilel İlimler Tarihi Akademisi” azasından (üyelerinden) A. Mazaheri’nin “La vie quotidienne des Musulmans au Moyen age” ismindeki eserinin 1951 Paris baskısının 153’üncü sayfasında başlayan “Musikî” faslının başında bu nokta şöyle anlatılır:

“Tarım’dan, yani Çin-Türkistan’ından Kırım’a kadar imtidat eden (uzayan) yerlerdeki İskit Kazaklarının son derece zengin musikisi miladi beşinci asırdan itibaren folklor sahasından çıkıp ilmî seviyeye yükseldi. Filhakika, Asya’nın İslâmiyet’ten evvelki muhtelif milletleri işte o devre doğru bu sahadaki Çin nazariyeleriyle Hint tekniğini tamamıyla benimsemişlerdi. Altıncı asır milletler için klasik musiki devrinin başlangıcını teşkil etti.”

Aynı eserin 159. sayfasında bu eski Türkistan musikisinin bir Hint-İskit kabilesi tarafından İslâm kültür dairesine ithalinden de şöyle bahsedilmektedir:

“Arapların Ez-Zutt dedikleri Gitan’ların musiki usulleri inkişaf ettirildi. Hint-İskit menşesine mensup olan bu kabile daha beşinci asırda Sind vadisinden İran’a gelmişti: 421-439 tarihlerinde saltanat süren Sasanî hükümdarı Beşinci Vahram “Çok durgun insanlar olan bizim Farslıları neşelendirmek için” diye bu kabileyi memleketine çağırdı. Musullu bir Kürt olan meşhur musikişinas ve zarafet mütehassısı Zaryâb (789-857) işte bu musikiyi Kurtuba’ya ithal etti: Gitanların = Zutti’lerin za-

manımıza kadar muhafaza ettikleri Endülüs havaları hâlâ işte onu hatırlatmaktadır.”

Yine aynı menbain 93. sayfasındaki izahata göre, Arapların “Zuttî” ve İspanyolların da “Gitan” dedikleri Hint-İskitleri bu musikiyi, erkekli kadınlı dansları ve dans kıyafetleriyle beraber yalnız Endülüs’e değil, miladın yedinci asrından itibaren bütün İslâm ülkelerine ithal etmişler ve nihayet Endülüs’le Fransa’nın Provence eyaletine kadar yayılmışlardır.

İşte böyle bir ahenk ile başlamış olan Müslüman-Şark musikisini hakiki ve müdevven bir ilim haline getiren ve netice itibariyle Garp musikisinin teşekkül ve tekâmülünde âmil olan İslâm allâmesi de, muhtelif ilim sahalarında yalnız kendi mensup olduğu Türk ırkına değil, bütün insanlık tarihine şeref veren bizim şanlı Farâbî’mizdir. Türkistan’daki menşeinden dolayı Şarkta “Farâbî”, Garpta “Alfarabus” denilen “Ebu-Nasr Muhammed ibn-i Uzluğ ibn-i Tarhan”ın musikiyi eski Çin, Hint ve bilhassa Yunan dalâletleriyle hurafelerinden temizleyerek yeni bir ilim haline getirmesi, Profesör Jacques C. Risler’in “La Civilisation Arabe” isimindeki İslâm medeniyeti tarihinin 1955 Paris baskısının 100-101 sayfalarında şöyle anlatılır:

“Seyyarelerin (gezegenlerin) musikisiyle yıldızların ahengi hakkında “Pythagore=Fisâgûr” mektebinin icat etmiş olduğu yanlış telakkileri ortadan kaldırmış olan “Kitabü’l-Musikî”yi onuncu asırda yaşamış olan Farâbî’ye medyunuz. Hava ihtizazlarından (titreşimlerinden) hâsıl olan (ortaya çıkan) ses hadisesinin fizik izahını yapan ve ihtizaz nispetlerinin dalga uzunluğuna göre azalıp çoğaldığını ilk izah edenlerden biri de odur. Bu tecrübî keşif sayesinde Farâbî, musiki aletlerinin imalinde ihtiyaç olan zaruri kaideleri tespitte muvaffak oldu. Musiki ilmine usul mefhumunu sokanlar da Müslümanlardır. Bütün bu fennî terakkiler, netice olarak İspanya ile Portekiz’de halk musikisinin inkişafını temin etti.”

Yine aynı menbain 100. sayfasındaki izaha göre de “piyanonun ceddi olan kanun” ile diğer bütün musiki aletlerini Garbi-Avrupa’ya Müslümanlar ithal etmişlerdir.

Will Durant'ın "Histoire de la Civilisation" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen medeniyet tarihi külliyyatının "L'age de la Foi" serisinin 1952'de neşredilen birinci cildinin 358. sayfasında de şu mühim nokta tespit edilmektedir:

"Müslümanlar daha yedinci asırdan itibaren usule müstenid musiki eserleri yazmışlardır: Bu tarzın 1190 tarihine kadar Avrupa'da meçhul olduğu anlaşılmaktadır. İslâm notaları her sesin yükseklik derecesiyle müddetini de tespit ederdi."

Yine aynı sayfada orkestralardaki şef esasının ilk defa olarak Medineli Suryaj isminde bir musikişinas tarafından kullanılmış olduğu kaydedildikten sonra, Abbasî hilafetinin azamet devrinde bir musiki merkezi haline gelmiş olan Bağdat sarayının unutulmaz bir gecesi şöyle tasvir edilmektedir:

"Halife El-Emîn bir gece sabaha kadar birçok rakkaselerle muganniyelerden mürekkep bir baleyi bizzat idare etti."

Princeton Üniversitesi profesörlerinden Philip K. Hitti'nin "Precis d'Histoire des Arabes" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen eserinin 1950 Paris baskısının 131. sayfasında da Harun Reşid devrinin musiki ihtişamından bahsedilirken şu satırlara tesadüf edilmektedir:

"Halifenin tertip ettiği bir şenliğe iki bin hanende (şarkıcı) iştirak ettiğinden bahsedilir. Harun'un oğlu El-Emîn'in tertip ettiği bir gece âleminde de sarayın erkek, kadın bütün mensupları şafak sökünceye kadar dans etmişlerdi."

Buraya kadar gözden geçirdiğimiz izahattan anlaşılacağı gibi, bugün bizim "Garp Musikisi" diye derin bir aşağılık duygusu içinde imrendiğimiz nesne, bilhassa on ikinci asrın sonlarından itibaren İslâm musikisinin tesiriyle teşekkül etmiş bir sanattan başka bir şey değildir: Fakat "Majör" ve "Minör" denilen iki esas makama dayanan bu sanat, bizim için on üç ana makama istinat eden musikimize bilhassa kabiliyet ve imkân bakımından halâ yetişememiş demektir.

-XII- DONKİŞOT'UN ARAPÇASI

Bilhassa on dokuzuncu asırdan beri yapılan tetkikler, Müslüman-Şark edebiyatının Hristiyan-Garp milletleri üzerindeki derin tesirlerini artık tamamıyla meydana çıkarmıştır. Mesela kafiye'nin bile Garp kültür dairesine İslâmiyet'ten intikal etmiş olduğundan bahsedilir. İngiliz müelliflerinden Charles Mills'in "Histoire du Muhometisme" isimindeki Fransızca nüshası 1925 tarihinde Paris'te neşredilmiş olan İslâm tarihinin 438. Sayfasında, "Edebiyat, İtalya ile İspanya'dan diğer Avrupa memleketlerine yayıldı. Endülüs mekteplerine Hristiyanlığın her tarafından gelen talebe devam ederdi" denildikten sonra, 439. sayfasında da mesele şöyle izah edilir:

"Eski İspanyol romanları tamamıyla İslâm fikirlerinin tesiri altındadır. Aradan üç asır geçtikten sonra Fransa'nın Provence eyaleti, Barcelone kontu Raimond Berenger'nin idaresine geçip Katalanlarla Provanslılar artık tek bir millet haline gelince, Şarkın adetleriyle hisleri Hristiyan âleminin boydan boya her tarafında derhal ve doğrudan doğruya tesirini göstermeye başladı. Provans şairleri en güzel tasvirlerinden bazılarını İslâm edebiyatından almış oldukları feyze medyundurlar. Fransız halk şairlerinin ifade ettikleri şeref mefhumları, aşk

cezbese, fikirle hissin ihtilat (karışım) ahengi örflerle adetlerin efsanevî zarafeti ve kadınların tabiatlarıyla seciyeleri, Şark şiirinin umumî evsafına (genel özelliklerine) tamamıyla tevafuk etmektedir (uymaktadır). Yeni nazım usulünün başlıca hususiyetlerinden birini teşkil eden kafiyei de işte o destancılar İslâm şiirinden almışlardır.

Aynı eserin 441. sayfasında da Arap hâkimiyetinin Napoli havalisine (civarına) yayıldığından bahsedilirken, İspanya ile Fransa gibi İtalya'nın da boydan boya İslâm edebiyatının tesiri altında kaldığı şöyle anlatılır:

“Müslümanlarla Hristiyanlar gittikçe birbirlerine karıştılar ve işte bu suretle İslâm edebiyatı İtalya'ya da yayılmış oldu.”

Yine on dokuzuncu asrın Fransız müelliflerinden J. Barrau da 1842 tarihinde Paris'te neşredilmiş olan “Histoire Politique des Peuples Musulmans” isimindeki eserinin birinci cildinin 156. sayfasında Avrupa şövalye destanlarının teşekkülünde amil olan İslâm kahramanlık ruhunun Garp âlemine nasıl tesir etmiş olduğunu şöyle anlatır:

“İslâmiyet mertlik ruhunu dine bağladı ve işte bu ebedî ruhu bütün Müslüman milletlere yaydığı gibi, daimi temas neticesi olarak Avrupa Hristiyanlarına da telkin etmiş oldu.”

Yine geçen asrın meşhur müelliflerinden L. A. Sedillot'nun “Histoire Generale des Arabes” isimindeki İslâm tarihinin 1877 Paris baskısının ikinci cildinin 106. sayfasında İslâm hamasiyatının (kahramanlık şiirlerinin) Endülüs'te İspanyol şairleri tarafından nasıl tercüme veyahut taklit edildiği anlatıldıktan sonra, Müslüman şairlerin ne büyük bir yekûn tuttuğundan ve bilvesile (yeri gelmişken) kafiye meselesinden şöyle bahsedilir:

“Ekserisini hâlâ bilmediğimiz şairlerin yalnız isimleriyle eserlerinin serlevhaları (isimleri) bile ciltler doldurabilir. Provanslılar, en eski devirlerden beri Müslümanların kullanmakta oldukları kafiyei işte bunların divanlarından iktibas etmişlerdir (alıntılamışlardır).”

Will Durant'ın “Histoire de la Civilisation” ismiyle Fransızcaya tercüme edilen Medeniyet Tarihi külliyyatının “L'age de

la Foi” serisinin 1952’de neşredilen birinci cildinin 388. sayfasında Sicilya üzerinden İtalya’ya ve İspanya üzerinden de Fransa’ya geçen İslâm şiirinin birçok Garp dillerine tercüme edilerek yürekler yaktığından bahsedilir. Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden Jaques Risler de “La Civilisation Arabe” isimindeki İslâm Medeniyeti Tarihinin 1955 Paris baskısının 154-155. sayfalarında İslâm medeniyetinin şiir sahasında karanlık Garbı nasıl aydınlatmış olduğunu işte şöyle anlatmaktadır:

“Endülüs’te şiir ibtilası (tutkunluğu) çok şiddetliydi, bizzat hükümdarlar bile şiir yazarlardı ve kelimelerin ses ahenginden herkes zevk alırdı. Şiir alevi Kurtuba’da parlamış, İşbiliyye (Seville)’de daha çok alevlenmiş ve Gırnata (Grenade)’da bu alev uzun zaman devam etmişti. Gazellerle aşk şiirlerinde beliren romantizm Ortaçağ şövalyeliğinin ilk işaretleri gibi parlıyor ve lirik Arap şiiri İspanya Hristiyanlarını temsil etmekte o kadar müessir bir âmil oluyordu ki Kaştale (Castille) halk şiiriyle Hristiyan ilahilerinden hâlâ izleri görülüyor. Miladın sekizinci asrından beri platonik ve hissi aşk, Arap şiirinin muayyen (belili) bir mevzuu haline gelmiş olduğuna göre, bu mevzuun on birinci asır sonlarında fevkalade bir inkişaf ve ihtişam ile Cenubî Fransa’da intişar etmiş olduğunun tespiti herhalde şayan-ı dikkat bir mesele olmak lazım gelir (dikkat edilmesi gereken bir mesele olmalıdır). İşte bu suretle Fransız halk şairleri Kurtuba’daki Zecâcile (Zadjals) mugannilerini (şarkıcılarını) aynen taklit ettiler. Şövalyelerin harbe giderken mızraklarıyla asil bir hanımı selamlamaları ve onun bayrak rengini taşımaları şeklinde takarrür eden kadına hürmet ananesi hakikatte Endülüs Müslüman şiirinin bir hatırasından başka bir şey değildir.”

Miladın 1080 tarihinde ortaya çıkan ve ilk Garp edebiyatının bir abidesi olan Chanson de Roland, mevcudiyetini Pyrenees dağlarının her iki yakasında cereyan etmiş harplerdeki temaslara medyundur. Boccace, Chaucer ve birçok Alman hikâyecileri de Endülüs tarikiyle (yoluyla) İslâm tesirine maruz olmuşlardır. Tenny ile Browning’in en güzel şiirleri de hep aynı İslâm menbaından ilham almıştır. Dante’nin “İlahi Komedyâ”-

sı da on üçüncü asırdaki filozof ve mutasavvıf İbnü'l-Arabî'ye çok şeyler medyundur. Fazla olarak, bu ölmez manzumenin o esrarengiz Cennet ve Cehennem âlemlerine yapılan seyahate ait kısımları İslâm'ın edebî tasvirleriyle doludur.

İspanyolların külhanbeylik romanlarına gelince, tesir derecesi Le Sage'nin taklitlerinden kolayca anlaşılabilecek olan bu çığır da bir masal kahramanının maceralarını anlatarak ahlâk dersleri vermek için müsecca (secili) Arap nesriyle yazılmış olan bir kıssanın aynı gibidir. Avrupa muhayyilesi, kendini zincirleyen dar ve sert kaidelerden ancak Şark tarzının tesiri sayesinde kurtulabilmiştir ve bu da heyet-i umumiyesiyle (genel olarak bakıldığında) mühim bir yardım demektir. Don Kişot kıssası da İslâm menşeeinden çıkmıştır: Cezayir'de mahpus (hapis) kalmış olan Cervantes bu eserinin aslı Arapça yazılmış olduğunu ikide bir tekrar edip durmuştur. Daniel Defoe'nin Robinson Crusoe isimindeki kitabı da İbn-i Tufeyl'in "Hayy bin Yekzan" isimindeki felsefî romanından mülhemdir."

Profesör Hitti'nin "Precis d'Histoire des Arabes" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen İslâm tarihinin 1950 Paris baskısının 144-146. sayfalarında da bu hakikatler hemen aynen ve kâmilten (tam olarak) itiraf edilmektedir. Bir zamanlar Avrupa Hristiyanlığını çok müteessir eden bu gibi itiraflar artık tabii görülmektedir. Fransız Akademisi azasından Louis Gillet "Revue des Deux Mondes"ün 1942 nüshasının 419-429. sayfalarında çıkan ve meşhur Pascal'ın bizim Gazalî'yi nasıl istismar etmiş olduğundan bahseden "Pascal et Ghazzali" isimindeki yazısında bir münasebetle "Divine Comedie"den de bahsederken bu noktayı şöyle anlatır:

"İslâm membalarından ilham alan bu en büyük Hristiyan şiiri çerçevesini, renklerini ve o kadar methedilen mimarisini Müslümanlardan almıştır ve bu hal tıpkı bizim katedrallerin camlarındaki nakışları Şark'a medyun olmaları gibi bir şeydir! Bu keşif ilk önce büyük bir gürültü kopardıysa da sonradan hakikat teslim edildi. Bugün artık münakaşa bile edilmiyor."

İşte bütün bunlardan anlaşılaçağı gibi, Garp kültür dairesi

İSLÂM MEDENİYETİ

Şiiriyle, kafiyesiyle, hikâyesiyle, romanıyla beraber bütün edebiyatının teşekkülünü İslâm medeniyetine medyun demektir.

-XIII- İSLAMIN MİNARESİ HİRİSTİYANLIĞIN ÇAN KULELERİ

Mimarî meselesi- Câmî, İslâm mimarisinin en mühim abidesi ve Müslüman şehrinin en muhteşem ziyneti (süsü) sayılır. On dokuzuncu asra kadar bu dinî abidenin mimarî menşei hakkında ileri sürülen nazariyeler, umumiyetle bu tarzı eski medeniyetlerin büyük eserlerinden mülhem gibi göstermekte ittifak etmiştir. Mesela meşhur L. A. Sedillot'nun "Histoire Generale des Arabes" ismindeki İslâm tarihinin 1877 Paris baskısının birinci cildinin 121. sayfasında bu nokta şöyle izah edilir:

"Kayserili Eusebe'in "Vie de Constantinople" ismindeki eserinde avluları, revakları, çeşmeleri ve papaz hücreleriyle tasvir ettiği kiliselerin Suriye, Filistin ve Mısır camilerine örnek olduğunda şüphe yoktur; bütün bu camilerde Bizans sanatkârlarının mozaiklerine tesadüf edilmektedir."

Bazı tezyinatın umumi üsluba ihtiyatsızca teşmilinden doğan bu indî nazariyeye mukabil (şahsî bakışa karşılık), aynı İslâm abidelerini eski İran, Yunan vesaire eserlerinden mülhem gösteren iddialar da ileri sürülmüştür. Geçen asrın bütün bu mütenakız (çelişkili) nazariyelerine mukabil, yirminci asır âlimleri İslâm'ın Güzel Sanatlarında sezilen eski Yunan tesiri-

ni tereddütle karşılamakta ve Londra Üniversitesi profesörlerinden Bernard Lewis'in "Les Arabes Dans L'Histoire" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen eserinin 1958 Brüksel baskısının 123. sayfasında İslâm eserlerinde görülen eski Yunan izlerinin, "Ârâmî ve Hristiyan tesirleri altında yarı yarıya Şarklılaşmış bir Yakın Şark Helenizm'i" sayılabileceğinden bahsedilmektedir; fakat bu telâkki bile ancak bazı tezyinat eserlerinin izahında ileri sürülebilecek bir nazariye mahiyetindedir. Dinî abidelerin esasını teşkil eden bina planlarını böyle bir nazariye ile izaha imkân yoktur. Mesela mimarî sahasında "İslâm'ın ilk büyük muvaffakiyeti" sayılan Şam Emevi Camii'nin umumî çizgilerinin doğrudan doğruya Medine'deki "Mescid-i Saadet"ten mülhem olduğu tespit edilmiştir. Arthur Pellegrin'in "L'İslâm Dans le Monde" isimindeki eserinin 1950 Paris baskısının 98-99. sayfalarında bu mühim nokta şöyle izah edilir:

"Hazret-i Muhammed (s.a.v.) Hicrette Medine'ye vasıl olunca satın aldığı bir arsanın üstündeki insan kemikleriyle hurma ağaçlarını kâmilten kaldırttıktan sonra her dıl'ı yüz kulaç veya takriben elli metre tutan bir murabba çizip üstüne güneşte kurutulmuş kilden tuğlalarla duvarlar çektirdi. Bu duvarların birinde, yani cenup tarafındakinde bir cümle kapısı yaptırdı. Dılı'ların birinde de zevceleri için 3,5 m x 3,5 m nispetinde hücreler kurdurdu. Bu suretle refikalarının (eşlerinin) hurma ağaçlarıyla kilden yapılmış tavanlarla kaplı birer hücreleri oldu. Hazret-i Muhammed (s.a.v.) ashabını avlunun bir köşesinde bir halı üzerine oturarak kabul ederdi. Yağmur nadiren yağdığı için, iklimin açık havada yaşamaya müsait olmasından dolayı avlu, Arap ikametgâhında fevkalade bir ehemmiyeti haizdir. Bununla beraber, yağmurun nadir olmasına mukabil hararet çok şiddetlidir. İşte bundan dolayı Hazret-i Peygamber (s.a.v.) namazlarda sıcağın şikâyet eden ashabını güneşten korumak için bir sığınak inşasına lüzum gördü. Bunun üzerine avlunun içinde şimal tarafındaki duvara dayanan ve hurma ağaçlarıyla kilden yapılan bir tavanı sırtlara istinat ettirdi. **Namazda Kâbe'ye teveccühü temin eden cenuba tesadüf edilen**

Kible'ye alâmet olarak da avlunun cenubundaki cümle kapısını ördürdü ve onun yerine başka bir duvarda kapı açtırdı. İşte bu suretle örülmüş kapıdan hâsıl olan çıkıntı o tarihten itibaren Kible alâmeti "Mihrab" oldu. Bütün tertibatıyla beraber işte bu nuranî avlu Müslümanlar için bir ana plan oldu: Onlar bunu Medine'den alıp götürdüler ve fethedip yerleştikleri her yerde tecessüm ettirdiler. Netice itibariyle cami planı bir Kur'an nasıyla değil, Sünnet-i Seniyye ile tamim edilmiş oldu. Hazret-i Muhammed (s.a.v.) ibadet için Kâbe'den başka hiçbir merkez göstermemiş olmak itibariyle cami planında işte onun esas olması akla yakın gelirse de öyle olmamış, Medine'deki "Mes-cid-i Saadet" tercih edilmişti: Zaten yeni dinde Allah'a ibadetin salât (namaz) denilen şekline orası daha müsait geliyordu."

İşte bu suretle İslâm'ın dinî mimarisi, Paris İslâm Enstitüsü profesörlerinden Jacques C. Risler'in 1955'te neşredilen "La Civilisation Arabe" ismindeki İslâm medeniyeti tarihinin 155. sayfasında söylediği gibi, Fahr-i Kâinat'ın Medine'ye hicret buyurdıkları zaman yerin üstüne bizzat çizmiş oldukları bir plana istinat ediyordu. İslâm âleminin meşhur camileri arasında üslup itibariyle memleketten memlekete ve kıtadan kıtaya değişen hususiyetler bulunduğunu herkes bilir. Fakat ana hatlar birdir. Arthur Pellegrin, yukarda bahsettiğimiz eserinin 102'nci sayfasında bu noktayı da şöyle tespit etmektedir:

"Aralarında tehalüflere (zıtlıklara) rağmen bu abideler arasında çok vazıh (açık) bir karabet havası (yakınlık) vardır ve o da üsluplarını ilham etmiş olan İslam ananesinden mütevellittir."

İslâm fütuhât dairelerindeki eski medeniyet eserlerinin bu dini mimarimiz üzerindeki tesirlerini araştıran Profesör Risler de aynı eserinin 156-157. sayfalarında vardığı neticeyi şöyle anlatır:

"Netice, mağlup milletlerin sanat telakkilerini körü körüne taklitten ibaret olamazdı. Bilakis, bir asrı bile bulmayan az bir zaman içinde Müslümanlar kendilerine mahsus ve muayyen bir sanat ibda ederek (meydana getirerek) yeni hâlet-i ruhiyele-

rinden (ruhî durumlarından) doğan bedii temayüllerini (estetik eğilimlerini) taşla ifade etmişlerdi. Bu netice, görüp beğenmeye ve sevip inanmaya muvaffak oldukları her şeyi ifade eden parlak bir terkip demektir."

Bu muhteşem sanatın asliyet ve asaletini Cezayir Üniversitesi profesörlerinden F. E. Gautier de "Moeurs et Coutumes des Musulmans" isimindeki eserinin 1955 Paris baskısının 264-265. sayfalarında şöyle tavsiz etmektedir:

"O zarif İslâm mimarisinin mazi ile hiçbir alâkası olmadığı anlaşılmaktadır. Eski Mısır mezarları ve mabetleriyle hiçbir münasebeti yoktur; Achemenides (Keyaniyan)'ın Louvre Müzesinde eski şekilleri yeniden tespit edilmiş olan İran saraylarıyla da katiyen alâkadar değildir. Hatta kendisine menşe olan Bizans mimarisiyle de hiçbir alâkası yoktur: O bir ibda eseridir."

Avrupa'da "Gotik" denilen dinî mimarinin teşekkülünde Fahr-i Kâinat (ş.a.v.)'in çizdiği çizgilerden doğan bu yüksek İslâm sanatı amil olmuştur. Bir müddet Cezayir Müzesi müdürlüğünde de bulunmuş olan Fransa Enstitüsü azasından Georges Marçais'in "L'Art de L'İslâm" isimindeki eserinin Paris baskısının 60. sayfasında İslâm mimarisiyle yakınlık gösteren eski sanatlardan bahsedilirken bu nokta şöyle anlatılır:

"Bizans, eski Mısır, Şimali Afrika'nın Hristiyan ve İspanya'nın Vizigot sanatlarıyla karabet gösteren ve hatta bizim Latin sanatımızın da kardeşi, fakat büyük kardeşi olan bu İslâm sanatı öyle eserlerle ifade edilmiştir ki bunlar bize kendilerinden iki-üç asır sonra Fransa toprağında ortaya çıkan katedraleri hatırlatmaktadır."

Fransa İlmî Araştırmalar Milli Merkezi mütehassıslarından Jean Paul Roux'nun 1959 senesi başlarında neşredilen "L'İslâm en Ocident" isimindeki eserinin 141-142'inci sayfalarında İslâm mimarisinin tesiriyle meydana çıkan Avrupa katedrallerinden bazıları hakkında da şu izahata tesadüf edilmektedir:

"İspanya'nın Toledo (Tolaytola) şehrindeki Santa-Maria-Blanca gibi kiliseler, Hristiyan dinî binalarında Endülüs

Müslüman şekillerinin muntazam surette kullanıldığını göstermektedir. İslâm mimarisinin büyük muvaffakiyetleri yalnız hayâsızca taklit edilmekle kalmayıp yeni abidelerin inşasında Müslüman esirler de kullanılmıştır: Leon Krallığında ortaya çıkan bu sanat oradan Katalonya'ya ve nihayet Pyrenees dağlarının her iki tarafına yayıldı. Garbi-İslâm sanatının mümeyyiz (ayırıcı) bir vasfını teşkil eden at-nalı şeklindeki sıra kemerler Cenubî Fransa'da halâ görülmektedir. Müslüman mimarların ustalığı kadar Santiago ziyaretgâhı da İslâm'ın inşaat usullerini Fransa'nın bir hayli içerlek yerlerine kadar sokmakta amil oldu. Koyu ve açık renkli taşları sırayla dizme zevki Burgonya'nın Vezelay şehrindeki Madeleine kilisesinde bile kendini göstermektedir. Güzelliği ondan aşağı kalmayan Pu-en-Velay katedralinde bir Müslüman-İspanya sanatkârının çalışmış olduğuna muhakkak nazarıyla bakılmaktadır: Cephelerde yan-kapı kemerlerinin bu şehirdeki diğer abidelerde de tesadüf edilen tezyinatını hep aynı sanatkâr yaptırmıştır."

İslâm'ın camileri gibi minareleri de Hristiyan-Garp mimarisine örnek olmuştur; Profesör Risler, yukarıda bahsettiğimiz İslâm medeniyeti tarihinin 157. sayfasında bu noktayı şöyle anlatır:

"İslâm sanatının Garba tesiri araştırılırken dikkat edilecek noktalardan biri de çan kuleleriyle Hristiyan burçlarının umumiyetle Şarkın minare esasını temsil etmekte olmasıdır."

Bütün bunlardan çıkan netice şudur: Müslüman-Şarkla Hristiyan-Garbin dinî mimarileri, Fahr-i Kâinat (s.a.v.)'in nuranî eliyle çizmiş olduğu bir bina planından doğmuş demektir.

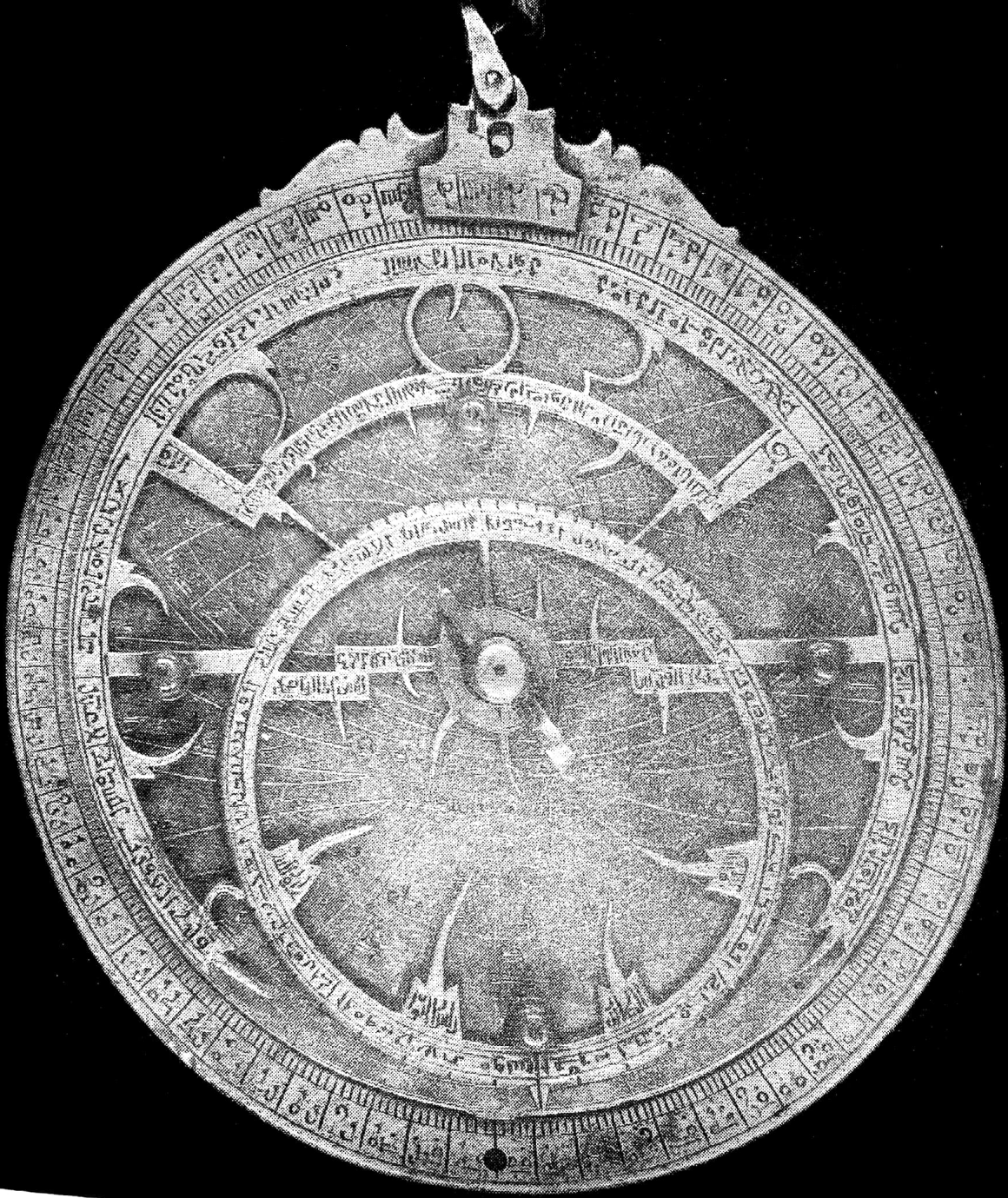
İslâm medeniyetinin Avrupa mimarisine tesiri yalnız dinî mimariye de münhasır değildir: Yine Risler'in aynı eserinin aynı sayfasında başlayan izahata göre Garbin askerî mimarisi de Ehl-i Salip devrinde Haçlıların Şarkta gördükleri İslâm eserlerini taklit etmelerinden doğmuştur; mesela Fransa'nın Aigues-Mortes istihkâmları (siperleri) Mısır'daki Dimyat tahkimatından mülhemdir.

Garbin sivil mimarisinde bile Müslüman-Şarkın çok mü-

İSLAM MEDENİYETİ

him tesirleri vardır; mesela apartman tarzı, soğuk hava tertibatı, evlere su isalesi (akıtma) ve birçok katlı yüksek binalar inşası gibi hususiyetler Avrupa'dan çok evvel İslâm âleminin birçok yerlerinde tatbik edilmiştir. Bunlar hakkında A. Mazaheri'nin on altıncı baskısı Paris'te neşredilen "La Vie Quotidienne des Musulmans au Moyen Age" isimindeki eserinin 27, 80, 81 ve 172. sayfalarında bir hayli tafsilat (ayrıntı) vardır.

Netice itibariyle asırlar geçtikçe iptidaî Garp, Şarklılaşmış ve daha doğrusu Şarklaşmış demektir.

Sabit yıldızları ve gezegenleri gözlemeye yönelik taşınabilir bir alet olan usturlab coğrafi koordinatları bilinen yerlerde zamanı ölçmek ve kibleyi tayin etmek amacıyla da kullanılırdı.

-XIV-

DOĞUDAN BATIYA

KELİMELEİN YOLCULUĞU

Netice- Bugün artık ilim âlemince reddedilen bir telâkki vardır: Asırlarca bu yanlış telâkkiye inanmış olanlar nazarında bugünkü Garp medeniyeti Greko-Romen denilen eski Yunan-Latin kültürünün mahsulüdür. Hâlbuki İslâm medeniyetinden çok eski olan o kültürün daha eski devirlere ait olan Hitit, Fenike, Mısır ve Babil medeniyetlerinin mahsulü olduğu ve onların da Sümer medeniyetinden olduğu Garp ilminin son tetkikleriyle artık sabit olmuş bir hakikattir. Geçen asrın ortalarında keşfedilmiş olan ve yazının icadıyla insanlığı hayvanlıktan ayıran Sümer medeniyetinin de bir Türk eseri olduğu hakkında şimdiye kadar muhtelif Garp dillerinde yazılmış olan eserler çok büyük bir yekûn tutmaktadır. Netice itibariyle bugünün Garp medeniyeti, en eski menşei bakımından da bir Şark medeniyetinin devamından başka bir şey değildir.

Bir ilim heyetinin başında yaptığı Sümer hafriyatından (kazısından) elde etmiş olduğu büyük neticelerle meşhur olan Sir Leonard Wooley'nin "Les Sumériens" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen eserinin 1930 Paris baskısının 194. sayfasında bu nokta şöyle tespit edilir:

"Henüz ilk barbarlık çağında yaşayan bir dünyayı tenvir

etmiş olmak itibariyle Sümer Medeniyeti bir ibda eseri mahiyetindedir. Bugün biz bütün sanatların menşei Yunan medeniyetine bağlayan devri artık aşmış vaziyetteyiz.”

Aynı eserin 195. sayfasında da bu kıymetli ve mütehassıs müellif, varmış olduğu ilmi neticeyi şöyle ifade etmektedir:

“Biz kendi benliğimizin bir kısmını Sümerlilere medyunuz; onlar bizim fikir dedelerimizdir ve işte bu sıfatlarından dolayı hem tetkiklerimize, hem hayranlığımıza layıktırlar.”

Bununla beraber, Sümer medeniyetinden doğmuş olan Hitit, Fenike, Babil vesaire medeniyetleriyle onlardan çıkan eski Yunan-Latin kültürü bugünkü Garp medeniyetinde doğru-dan doğruya amil vaziyetinde değildir: Bugünkü Garbın bütün ilimleri, eski kültürleri tetkik ettikten sonra tecrübî usule ehemmiyet vermiş olan Müslüman-Şark medeniyetinin eserleridir. Bu hakikat, bilhassa on dokuzuncu asırdan itibaren Garp âlimleri tarafından da itiraf edilmiştir; mesela meşhur Dr. Gustave Le Bon’un “La Civilisation des Arabes” isimindeki İslâm medeniyeti tarihinin 1884 Paris baskısının 614. sayfasında Müslümanların Garp âlemindeki ilmî ve edebî tesirlerinden bahsedilirken, “Avrupa, medeniyetini onlara medyundur” denildikten sonra, bu İslâm tesirinin bilhassa ‘ilmî, edebî ve manevî sahalarda muazzam’ olduğu tarihi bir hakikat olarak itiraf edilmektedir. Fakat uzun zaman o gafil ve aşağılık Garp bu muazzam hakikatin farkında bile olmamıştır.

Le Bon yine aynı sayfada bunu da şöyle itiraf etmektedir:

“Avrupa uzun zaman o kadar müthiş bir barbarlık içinde yaşamıştır ki, sırf işte bu yüzden kendi barbarlığını görememiştir.”

Bundan evvelki fasıllarda umumi bir fikir vermek üzere ancak en mühimlerinden bazılarını gözden geçirmiş olduğumuz bu İslâm ilimlerinin Garp dillerinde bıraktığı izler lisaniyat bakımından ayrıca tetkik edilmiş ve bunların çok mühim bir yekûn teşkil ettiği tespit olunmuştur. Bu yazılarımızda mehzaz ittihaz ettiğimiz Garp menbalarının müellifleri bu noktada ittifak etmektedir.

Fransa'nın meşhur lisanîyatçılarından (filologlarından) Albert Dauzat'nın "Historire de la Langue Française" ismindeki eserinin 1930 Paris baskısının 17. sayfasında İslâm kelimele-
rinin bilhassa Ehl-i Salip devrinden itibaren Şark'la temas ar-
tınca çoğalmaya başladığından bahsedildikten sonra, bunların
en fazla İspanya (Endülüs) ve İtalya üzerinden Garp dillerine
yayılmış olduğu şöyle anlatılır:

"İlk Arap kelimeleri daha Ehl-i Salip seferlerinden evvel İs-
panya'dan gelmiştir; bir kısmı İtalya'dan intikal etmiş ve bazı-
ları da doğrudan doğruya Şark'tan alınmıştır, fakat çoğunda
İspanyol damgası vardır."

Bu gibi kelimeler içinde Garp dillerinin de birbirlerinden
alıp verdikleri tabirler vardır. Bunlar iki kısma ayrılmaktadır:
Bir kısmı İslâm medeniyetinin üstünlüğünden dolayı muhtelif
mefhumlarla Garbın Şarktan aldığı eşyaya ait medenî tabirler-
dir ve bir kısmı da muhtelif sahalara ait ilmî ıstılahlardır (te-
rimlerdir).

Çok mühim bir yekûn tutan ve medenî tabirlere misal ola-
rak gösterilen kelimelerden bazıları şöyle sıralanabilir:

- Acemceden Arapçaya geçmiş olan ve Arapçada "hü-
cet, senet" manalarına gelen "Sakk" kelimesi Garpta
"Chèque" (Çek) şeklini almıştır.
- Yine Acemceden Arapçaya geçen tabirlerden "Divan"
kelimesi İtalyancada "doana/dogana" ve Fransızcada
"douane" (gümrük) olmuştur.
- Kadınların giydikleri "jupe", Arapçanın "cüppe" keli-
mesinden gelir.
- Tıpkı bunun gibi, İtalyancanın "mussolina" ve Fransız-
canın "mousseline" kelimeleri de bu kumaşın menşei
olan "Musul" şehrinin isminden iştikak etmiştir (türe-
miştir).
- "Çiçekli Şam kumaşı" manasına gelen "damas" kelime-
siyle ondan iştikak etmiş olan "damasquiner" ve "da-
marquinage" tabirleri de "Damas, Dımeşk", yani "Şam"
şehrinin isminden türemişlerdir.

- Meşhur ipekli kumaşın Almanca ismi olan “Atlas” kelimesi de Arapçayla Türkçeden geçmedir.
- Fransızcanın aynı manaya gelen “Satin” kelimesi de bu kumaşın menşei olan Çin’in “Tsia-tung” şehrinin Arapçaya “Zeytunî” şeklinde giren isminin İspanyolcada “Aceituni” ve İtalyancada “Setino” şekillerini almasından mütevellittir (dolayıdır).
- Tıpkı bunlar gibi, Acemcenin “Tafte” şeklindeki ipekli kumaş ismi “Tafta” şekliyle Türkçeye geçtikten sonra İtalyancada “Taffeta” ve nihayet Fransızcada “Taffetas” olmuştur.
- Bizim “Şal” kelimemiz de öyledir: Acemceyle Türkçeden İngilizceye “Shawl” ve Fransızcaya “Chale” şeklinde intikal etmiştir.
- Arapçanın “El-Kubbe” kelimesi “Alcoba” şeklinde İspanyolcaya ve “yatak yeri, yataklık” manasına “Alove” şeklinde de Fransızcaya geçmiştir.
- Yine Arapçanın “boyun kemiği içindeki murdar ilik” manasına gelen “Nukha” kelimesi de “Nuca” şeklinde Latinceye geçtikten sonra Fransızcada “ense” manasına “Nuque” şeklini almıştır.
- Arapçanın “Şeker” manasına “Sükker” kelimesi de İtalyancada “Zuccherò” istihalesine uğradıktan sonra “Sucre” şeklinde Fransızcalaşmıştır.
- Bizim Arapçadan gelen “Şerbet” İtalyancada “Sorbetto” olmuş ve ondan muharref olarak da “Sorbet” şekliyle Fransızcalaşmıştır.
- Yine Fransızcada “Şurup” manasına gelen “Sirop” kelimesi de Arapçanın “İçki” manasına “Şarap” tabirinden ilk önce “Sirupus” şeklinde Latinceye ve ondan da Fransızcaya geçmiştir.
- Arapçanın “atılacak, serilecek yer” manasına gelen “Matrah” kelimesinin “şilte” manasıyla “Matelas” şeklinde Fransızcaya geçmiş olması herhalde kolay tahmin edilecek şeylerden değildir.

- Acemceden Ortaçağ Latincesine "Azzurum" şeklinde geçen "Lacivert" kelimesinin de nihayet Fransızcada bir taraftan "mavi, mavi cam, gök" manalarına "Azur" ve bir taraftan da "Lacivet taşı" manasına "Lapis-lazuli" şekillerini alması da aynı mahiyettedir.
- Arapçanın "El-Kaadî" kelimesi İspanyolcada "mahkeme reisi" manasına "Alcalde" şeklini aldıktan sonra "Alcade" şeklinde Fransızcalaşmıştır.
- "Türk" isminden de "koyu mavi" manasına "Turchino" ve Fransızca "Turquin" kelimeleriyle "Firuze" manasına "Turquoise", "mısır buğdayı" manasına "Turquet" ve "kasık otu" manasına "Turquette" tabirleri türemiştir.
- Bu maddî mefhumlara mukabil, manevî ve mecazî mefhumlar ifade eden kelimeler de vardır: Mesela Fransızcanın "Aman" kelimesi Arapçanın "Emân" tabirinden ve "tesadüf" manasına "Hasard" kelimesi de tavladaki "Zar" kelimesinden gelir. Bu son kelime "Azar" şeklinde İspanyolcaya da geçmiştir.

Bu gibi misaller daha pek çok sayılabilir.

Mevzumuz itibariyle İslâm medeniyetinden kalan ilmî tabirlerle ıstılahlar daha mühimdir. Bu tabirlerin umumiyetle Arapçadan geçmiş olması, Arap dilinin bütün İslâm âleminde ilim dili haline gelmiş olmasındandır. Bu vaziyet, Latincenin Avrupa'da asırlarca oynadığı role benzetilebilir. Bununla beraber, İslâm medeniyetinden Garp dillerine intikal eden kelimeler içinde Türkçe ile Acemceden Arapçaya geçmiş tabirler de vardır. Jean-Paul Roux'un 1959'da Paris'te neşredilen "L'İslâm en Occident" isimindeki eserinin 141. sayfasında bu nokta şöyle anlatılır:

"Bugün Sâmi menşeleri malum olan birçok kelimeler ilk önce Latin ıstikakıyla izah edilmişti. Diğer bir kısım tabirlerin de Yunanca olduğu muhakkak olmakla beraber, Fransızca ile İtalyancadaki şekillerinin Arapça vasıtasıyla geçip geçmediği henüz malum değildir. Şu da var ki bu ilmî tabirler içindeki ıstılahların bir miktarını da Araplar bilhassa Acemlerle Türkler-

den ve Şarkın daha başka birtakım milletlerinden almışlardır.”

Riyaziyata ait tabirlerden “Algebre”nin Arapça “El-Cebr”-den, “Zéro” ile “Chiffre”nin “Sıfır” kelimesinden ve “Algorithme”nin de “El-Hârizmî”nin isminden ıstikak etmiş olduğunu bundan evvel izah etmiştik. Heyet ilmi sahasında da İslâmiyet’ten Garba intikal etmiş ıstılahlar mühim bir yekûn tutmaktadır. Princeton Üniversitesi profesörlerinden Philip Hitti’nin “Precis d’Histoire des Arabes” ismiyle Fransızcaya tercüme edilen eserinin 1950 Paris baskısının 149. sayfasında bu nokta şöyle tespit edilmektedir:

“Gökyüzünde Müslümanların mesaisinden kalan ölmez izleri derhal fark edebilmek için, bir sema küresinin üstündeki yıldız isimlerini okuyuvermek kâfidir. Avrupa dillerinin ekserisinde yıldız isimlerinin asılları Arapça olduktan başka Azimut, Şenit, Nadir vesaire gibi birçok fennî ıstılahlar da Arapçadan intikal etmek suretiyle İslâmiyet’in Hristiyan-Avrupa’ya bıraktığı ilmî mirasın azametini göstermektedir.”

Kimya ile eczacılığa ait ıstılahlar da çok büyük bir yekûn teşkil edebilir: Mesela Arapçanın “El-Kimya” kelimesi “Alchimie, Chimie”, “El-Enbîk” kelimesi “Alambic”, “El-Kuhl” (sürme) kelimesi mana değiştirerek “Alcool”, “El-İksir” kelimesi “Elixir”, Acemcenin “Gülâb”ından Arapçaya geçmiş olan “Cul-lâb” kelimesi “Julep”, kimyevi bir madde ismi olan “El-Kalî” kelimesi “Alkali”, “Kâfur” kelimesi “Camphre”, “İsmid” (sürme taşı) kelimesi “Antimoine”, “Talk” kelimesi aynen “Talc” ve “Anber” kelimesi de “Ambar” şeklinde Latinceye geçtikten sonra “Ambre” şeklinde Fransızcaya geçmiş ve bütün bunlar biraz değişik şekillerle diğer Garp dillerine de intikal etmiştir.

Güzel Sanatlar sahasında da böyle birçok misaller gösterilebilir: Mesela Arapçanın “El-Ûd” kelimesi “Luth”, “Rubâb” kelimesi eski Fransızcada “Rebebe” ve yeni Fransızcada “Rebec” ve “Tabl” yahut “Tınbâr/Tunbûr” kelimesi de “Tambour” şeklini almıştır.

Küçük bir fikir vermek için ancak bazılarını misal olarak zikrettiğimiz bu ilmi tabirler hususî bir lûgat (sözlük) teşkil

edebilecek kadar büyük bir yekûn tutmaktadır. Bunun sebebi, eski karanlık ve aşağılık Garbın bütün ilimlerle beraber birçok ilmî ıstılahları da İslâm'ın yüksek harsiyle (kültürüyle) medeniyetinden almaya ilim ve sanat sahalarında Şarklılaşarak yükselmiş demektir. Netice itibariyle bugünkü dünya medeniyeti, İslâm medeniyetinin Hristiyanlar elinde aynen inkişafından başka bir şey değildir.

Gerek eski Greko-Romen devirlerinde, gerek ondan sonra İslâm medeniyetinin tesirleri başlayıncaya kadar Hristiyanlık devrinde Garp âlemi o kadar iptidaidir ki medeni bir kıyafetten bile mahrumdur: Romalılarla Yunanlıların kıyafetleri bugünkü Şimalî Afrika'da olduğu gibi bir gömlekle ihramdan ibarettir. Bugünkü medeni kıyafet o iptidai Avrupa'ya Orta Asya Türklerinden intikal etmiştir. Bu tarihi hakikat, geçen asrın sonlarından itibaren Rus, İngiliz, Fransız ve Alman ilim heyetlerinin Çin Türkistanı'nda yaptıkları hafriyatın ortaya çıkardığı en büyük hakikattir. O muhteşem Türkistan medeniyetinin mabetleriyle diğer büyük binalarında bulunan ve "Fresque" denilen duvar resimlerinde o devrin Türk kıyafetleri bütün renk ve şekil hususiyetlerini olduğu gibi muhafaza etmektedir. Grünwedel ve "Von LeCoq" gibi Alman müsteşrikleri bunlara ait birçok renkli ve büyük resim atlasları neşretmişlerdir. Bilhassa Von LeCoq'un "Bilder Atlar zur Kunts und Kunturgeschichte Mittel-Asiens" ismiyle 1920'de Berlin'de neşrolunan resim atlasında verdiği izahat göre, orta zamanlardan itibaren Avrupa kadın ve erkek kıyafetlerinde görülen tenevvün (çeşitliliğin) bütün modelleri Şarkî Türkistan medeniyetindedir.

Bir Alman heyetinin başında Türkistan'a bizzat gidip birçok eserleri meydana çıkaran Von LeCoq'un izahına göre, Türkistan'dan Avrupa'ya model olarak birçok hazır elbiseler bile gönderilmiştir. Bugün bizde aşağılık duygusuyla imrenilen ve "Garp modası" yahut "Medenî kıyafet" denilen nesne işte budur. Fakat şu hakikati de unutulmamalıdır ki, eski devirlerin o karanlık Garbı bizden yalnız medenî kıyafeti almakla iktifa etmemiş, bütün ilimlerimizle sanatlarımızı da almış ve ilerlet-

miştir.

Dr. Gustave Le Bon, yukarıda bahsi geçen “La Civilisation des Arabes” ismindeki İslâm medeniyeti tarihinin 626-627. sayfalarında Endülüs medeniyetinin yıkılışından bahsederken, inkârına imkân olmayan bu hakikati çok veciz bir şekilde işte şöyle ifade etmiştir:

“Bir millet mahvedilebilir, kitapları yakılabilir, abideleri yıkılabilir; fakat temin ettiği nüfuz ve tesir umumiyetle tunçtan daha dayanıklıdır: İşte onu yıkabilecek hiçbir beşeri kuvvet yoktur. Hatta asırlar bile o işte biraz aciz kalır.”

Buna mukabil, bize bir hastalık gibi arız olan aşağılık duygusu, Garbın bizden aldığı medeniyete değil, yalnız kıyafetiyle süsüne ve birçokları iptidailiğini hala muhafaza etmekte olan örf ve adetleriyle sefahatine hayrandır! Bugün bize milli benliğimizi gittikçe unutturan ruhi vaziyetimizin en büyük sebebi işte budur.

DERİN TARİH'TEN MUHTEŞEM FIRSAT

Derin Tarih geçmiş sayılardan
37 adet

1 yıllık Derin Tarih aboneliği

Kampanya stoklarımızla sınırlıdır.
30 Ağustos 2015'e kadar geçerlidir.

sadece
₺289

Abone olun, her ay derginiz ayağınıza gelsin!

1YIL

Abonelik
sadece

₺99,00

Kredi kartı ile ödemelerde 9 taksit imkanı
Ücretsiz kargo hizmeti

Tele Sipariş: 0212 467 67 17

Online Sipariş: www.birlikte.com.tr

www.derintarih.com

[@derintarih](https://twitter.com/derintarih) [f /DerinTarih](https://facebook.com/DerinTarih)